

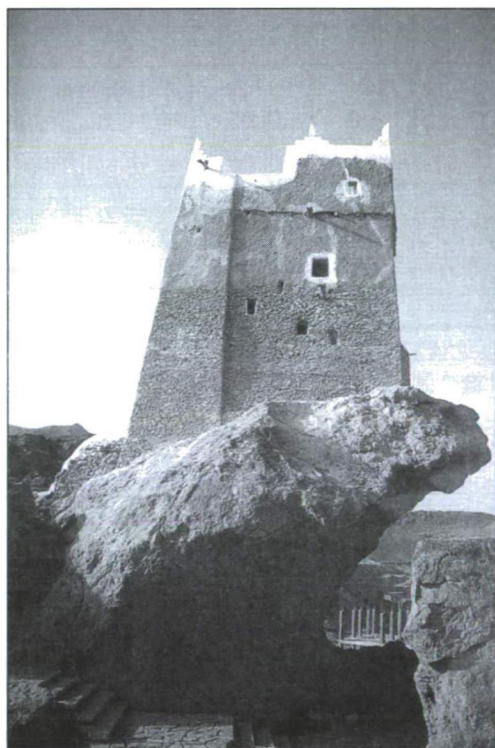
ALÁCS ATTILA

Sába királynő országa: Jemen

(1. rész)

FÖLDRAJZI HELYZETE ■ Jemen az Arab-félsziget délnyugati szegletében helyezkedik el. Az ország nyugati része a Vörös-tenger, déli részén az Adeni-öböl, keleti oldalát Omán, északról pedig Szaud-Arábia határolja.

VÁMHÁZ AL-MUKALLA HATÁRÁBAN. AZ ÁDENI-ÖBÖL PARTJÁN FEKVŐ KIKÖTŐVÁROS VALAHA AFRIKÁBAN ÉS KELET-ÁZSIÁBAN IS KERESKEDELMI LERAKATOKAT TARTOTT FENN

A Vörös-tenger 40-50 km széles parti síksága a Tihamah, ettől a szárazföld belseje felé haladva a parti síkság fokozatosan dombvidéki tájba megy át, és ezzel elkezdődnek a jemeni hegyvidék meredeken kiemelkedő vonulatának hegyláb formái. Ez 700–1800 méter tengerszint feletti magasságig emelkedik, majd óriási fennsíkba megy át, amely kelet felé haladva a Hadramut hegység vonulata. Tőle északra 1000 méter körüli fennsík változatos tájegységei, sivatagok, félsivatagok tagolják.

ÉGHAJLATI VISZONYOK ■ Jemen változatosan tagolt domborzata és különlegesen kedvező éghajlati viszonyai kivételes természeti körülményeket alkotnak. Területére májustól szeptemberig a délnyugati monszunszelek elegendő csapadékot hoznak ahhoz, hogy a fennsíkhi hűvösebb levegő és a termékeny talaj a mezőgazdaság számára jó feltételeket biztosítson.

A legcsapadékosabb tájegység, az ország délnyugati része, ahol közel 1200 mm-es az évi átlagos esőmennyiség. Évente 40-60 esős nap öntözi a térséget, a levegő páratartalma alig haladja meg az 50%-ot. A száraz időszak a téli félévben érvényesül, októbertől februárig, ilyenkor északi légáramlatok uralkodnak, amelyek ködszítalásból biztosítanak némi csapadékmennyiséget. A hőmérsékleti értékek is hasonló szélsőségeket mutatnak, 40 Celsius-foktól mínusz 6 Celsius-fokig változhatnak.

VÍZFOLYÁSOK ■ az országban nincs

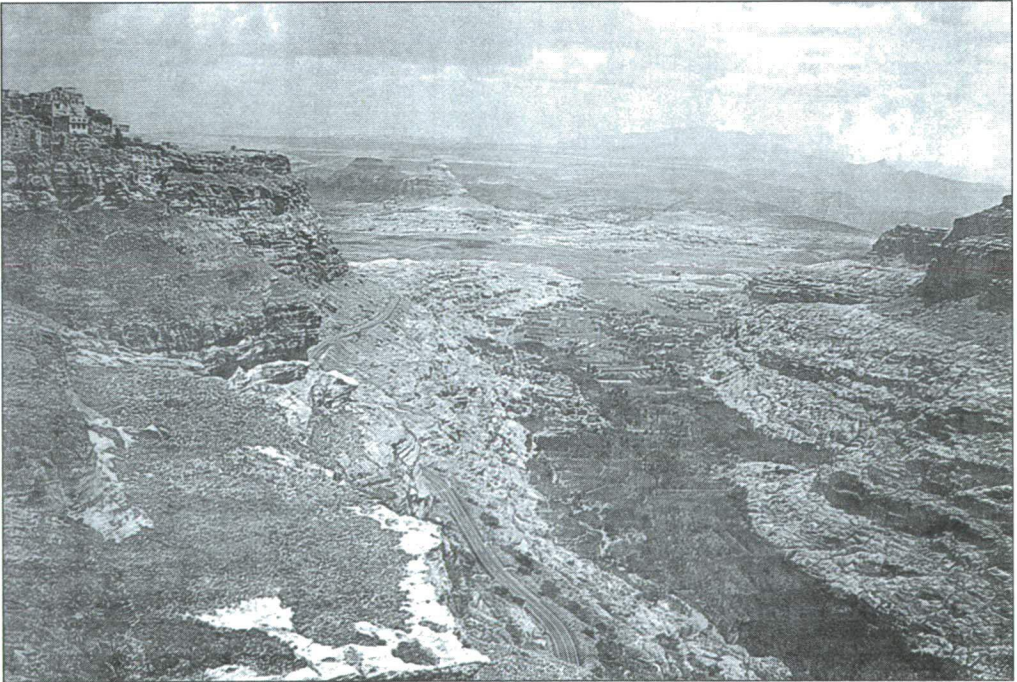
2002/XIV. 3-4.

állandó vízfolyás. Legtartósabban a Hadramut-hegység keleti részén levő Masilla vádiban (időszakos vízfolyásban) van alkalmanként víz. A fennsík nyugati felén a csapadék heves, pusztító áradásokat okozva zúdul le a Tihamah-síkságra. A fennsík keleti peremén, a kelet felé lejtős üledékes rétegekből nagy hozamú források bukkannak a felszínre.

NÖVÉNYI ÖVEZETESSÉG ■ az ország növényi övezetességei vertikálisan (észak-déli irányban) tagolják a változatos domborzatú tájegységeket. A Vörös-tengertől az első övezetesség a száraz sztyeppe, ez főleg a Tihamah tengerparti sávja. Ettől keletre trópusi-szubtrópusi sztyeppe található a hegyvidék alsó és középső magassági zónájában, majd ezt követi a tüskés szavannabozótos, 20–30 km széles sáv. A negyedik övezet a szubtrópusi hegyi erdő, amelynek kiterjedése 20–100 km széles. Ezt követően ismét

trópusi, szubtrópusi bokros sztyeppe, száraz sztyeppe, tüskés szavanna váltakozásai figyelhetők meg. A fennsík természetes növényzetét megkritikotta a sok ezer éves emberi jelenlét.

FÖLDHASZNÁLAT ■ Jemen területének 20%-a művelhető, de ennek is csak fele használható évenkénti rendszeres földművelés céljából. A fás-bokros, némi jóindulattal erdőnek tekinthető növényzet területének aránya nem több, mint két százalék. A jó termésátlagot biztosító földeken hosszú múltra tekint vissza a mezőgazdasági termelői tevékenység. Régészeti leletek szerint a pleisztocén (jégkor) alacsony tengerszintje miatt Jemenben a szárazföldi híddá vált a Bád-el-mandeb szoroson át, amelyen keresztül már a kőkorból bevándoroltak az afrikai törzsek. A változatos domborzatú terület széles lehetőséget biztosított a különféle földhasználati módok kialakítására.

JEMEN HEGYVIDÉKI TÁJAIT ÉVENTE AKÁR 1000 MILLIMÉTERNYI CSAPADÉK IS ÖNTÖZI. TERMÉKENY VÖLGY AZ EGYKOR „BOLDOG ARÁBIA”-KÉNT EMLEGETETT TERÜLETEN

A földhasználat területi rendjét, mind a múltban, mind pedig a jelenben a vízbeszerzési lehetőségek határozták meg. A fennsík középső és keleti részén, ahol a csapadék mennyiség nem több évi 500 mm-nél, másfél évenként ismétlődő földművelési ciklust alkalmaznak. A meredek lejtőkön a teraszos földművelő gazdálkodás hatékony lehetőséget biztosít a talajpusztulás megakadályozására.

A vízzel való gazdálkodásnak több módszerét fejlesztették ki. A legcsapadékosabb területeken vannak olyan teraszok, amelyek nem igényelnek vízutánpótlást. A nyugati hegyvidéken a fennsík felé haladva a teraszok többsége az állandóan aktív forrásokból kapja vízutánpótlását, ezeken a teraszokon folyik a legértékesebb növénykultúrák – kávé, kukorica, banán, papaja, citrom és ízletes zöldségek – termelése. A hegylábi területeken pedig mindenütt a vízfolyást lassító vagy terelő kavics-földgátakat alakították ki, amelyek egy-két hektár alapterületű, két-három méter mély tárolókba vezetik a vizet. Az 1960-as évek óta, a benzinmotoros vagy az elektromos szivattyúk megjelenésével, jelentős mennyiségű talajvizet vagy rétegvizet használnak fel a mezőgazdasági termelés elősegítésére olyan területeken, ahol eddig az éghajlati körülmények ezt nem tették lehetővé. A keleti sivatag szélén a datolyapálmás oázisok vize egy-egy jelentősebb rétegforrásból, ill. talajvízből származik. Itt gyapotot, búzát, kölest, kukoricát, lucernát, zöldséget, gyümölcsöket egyaránt termelnek.

A múlt

Az ország történelme minden bizonnyal egyidős lehet az ősi folyamvölgyi kultúrák kialakulásával. Ennek alapja az az árucikk volt, aminek ára vetekedett az aranyéval: a mirha és a tömjén. Minden jelentősebb öko-

ri kultúra felhasználta kultikus szertartásaihoz e két luxuscikket, ami jelentős bevételt biztosított a térségben lévő államalakulat számára.

A tömjén használata akkoriban szerte a világon általános volt: éjjel-nappal, a nap bármely szakában füstöltek vele, templomokban és magánházakban egyaránt. Akkor is, ha kértek valamit, és akkor is, ha köszönetet mondtak valamiért; áldozat bemutatásakor és ünnepségeken csakúgy, mint amikor az uralkodónak akartak hódolni. A mirhát a holtak bebalzsamozásához és szépségápoláshoz használták. A mirhaolaj például közkedvelt eszköz volt a bőr rugalmasságának megőrzésére. Ezenkívül a tömjén és a mirha az arany mellett az uralkodóknak szánt ajándékok között is fontos szerepet töltött be. Nem csoda tehát, hogy a sábiai óriási gazdagságot halmozhattak fel. Tömjén és mirha csak náluk és a szemben fekvő afrikai partokon – a mai Etiópia területén – termett, ez a vidék viszont kereskedelmi szempontból szilárdan a kezükben volt.

Az ottani tömjént és mirhát felvásárolták, majd a sajátjukkal együtt Egyiptomba, Föníciába és Szíriába szállították eladásra. Ezenkívül az Indiából és Etiópiából származó különféle selyemszövetekkel, értékes fűszerekkel és elefántcsonttal a sábiai közvetítő kereskedelmet is folytattak. Ezek az áruk hajón érkeztek a dél-arábiai kikötőkbe, ahol karavánok vették át őket, s az ősi tömjénúton az említett országokba szállították. Az Arábián keresztül vezető karavánút volt az első nagyarányú kereskedelmet lebonyolító útvonal. Az ún. tömjén-útvonal mentén alakult ki vagy folytatódott egy birodalom, Sába királysága, amely a Kr. e. X. század tájékán létezett. Az Ótestamentumban is említést tesznek mérhetetlen gazdagságról. A sábiai gazdagsága valóban elképzelhetetlenül nagy volt. *„Ez a nép nem csupán a szomszédos törzseket múlja felül gazdágával és pazarló életmódjával, de minden*

más népet is. Számptalan arany és ezüst ivóedényük van, mind csupa finom ötvösmunka; gondosan díszített, ezüstlábakon álló edényeik és más háztartási eszközeik párját ritkítóan értékesek; terméiket oszlopok tömege tartja: ezek az oszlopok részben aranyozottak, az oszlopfőket pedig ezüstfigurák díszítik.”

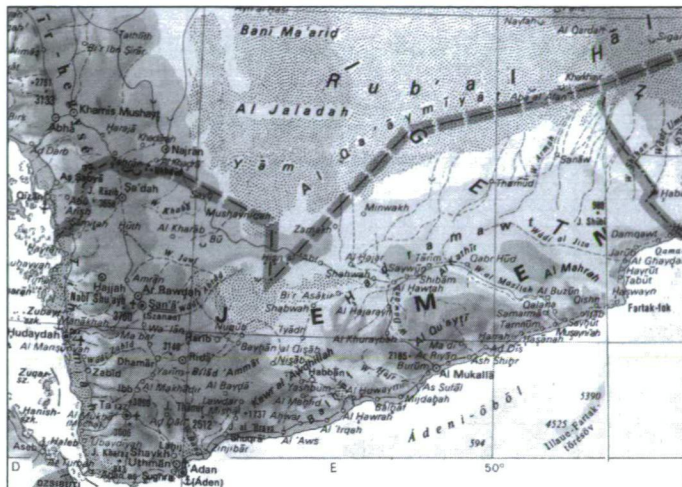
Házaik mennyezetét és ajtaját pajzs alakú bemélyedésekkel részekre osztják, ezeket bearanyozzák vagy drágakövekkel díszítik: hasonlóképpen a házak többi berendezése is bámulatra méltóan értékes, mivel részben ezüstműből és aranyból, részben pedig elefántcsontból és a legértékesebb drágakövekből készültek. *„A Sábaiak örömeiket lelik ebben a pompában, mivel azt hiszik, a földi gazdagság az istenek kitiüntető adománya, és őket dicséri, ha ezt másoknak is megmutatják.”* Diodórosz írja mindezt, az i. e. I. században élt görög történetíró, aki szerint Sába maga volt a paradicsom. Akinak viszont nem sikerült gazdagsága révén a kiválasztottak közé bejutnia – ilyen azonban kevés volt –, azt az állam büntetéssel sújtotta: az illetőnek „szegénységi adót” kellett fizetnie. Akinak nem volt pénz, az a közszolgálatban dolgozhatta le a bírságot: utat építhetett, kutat áshatott vagy töltéseket emelhetett.

Sába legendás királynője

Bilkisz egyetlen gyermeke és első tanácsosa volt apjának, Hadhad ben Sarh királynak. Amikor apja meghalt, egy távoli rokon került ki győztesen a trónért vívott küzdelemből. Az udvaroncok őt támogatták és mellé állították a népet is. Nem sokáig örvendezhetett azonban a népszerűségnek: kegyetlenségének híre hamarosan elterjedt, és arról is sokan tudomást szereztek, hogy az új uralkodó egy szép nőért bármire képes. Bilkisz felismerte, hogy a király rossz tulajdonságai a kezére játszanak. Megkönyörkezett hát a királyt, aki örömmel fogadta ágyába

a szépséges leányt. Bilkisz a nászéjszakáján leitatta a férfit, majd leszúrta. Másnap – mondja a krónika – a nép elismerte Bilkiszt királynőjének. Így lett Bilkiszből az i. e. első évezred egyik nagyhatalmának feje. Miután vetélytársát eltávolította az útból, Bilkisz ült a trónon, amely Tabari perzsa történetíró szerint nyolcvan könyök széles, és ugyanilyen magas volt. Alapja vörös aranyból készült, magát a trónt pedig gyöngyök, és rubinok borították. Igazán lélegzetelállító látvány lehetett: egy trón, melyet drágakövek borítanak, és akkora, mint egy szoba. Abban pedig, hogy nő ült a trónon, az iszlám előtti Arábiában nem volt semmi különös: a krónikák nem egy hatalmas női uralkodóról számolnak be.

A Maribi romváros – mondta később Wendell Philips – a világon ma még létező régészeti kincsestárak egyik legnagyobbika. Az iszlám előtti hitvilág holdistene, Ilumkuh tiszteletére emelt monumentális, kör alakú templom pedig szinte teljesen egyedülálló építmény. Azonnali beavatkozásra lenne szükség megmentésére, mert ellenkező esetben semmi sem fogja ezt a mesterművet a pusztulástól megóvni, a művészetet és a tudományt pedig pótolhatatlan veszteség éri. A jemeniek közül azonban sokan hisznek abban, hogy Bilkisz királynő, varázsló is volt, hiszen a Sábaiak főistenét, Ilumkuhot szolgálta. Papnői minőségében pedig a királynő mágikus erővel is rendelkezett. Beletartozott ebbe a jövőbe látás képessége is. Egy régi zsidó írás tanúsága szerint például Salamon király megmutatta a királynőnek épülőfélben lévő templomát. Eközben a Bilkiszt állandóan kísérő búbos banka hirtelen felrikoltott és röpködni kezdett egy tövétől kitépelt fa felett, amely ott hevert előttük a földön. Bilkisz ekkor így szólt Salamonhoz: *„Tudd meg, hogy a nemzetségedből származó legutolsó királyt erre a fára fogják felfeszíteni!”* Bilkisz Jézusra gondolt, aki ezer évvel később valóban meghalt a keresztfán.

tom aranyat”, majd így szólt hozzá: „mind igaz, amit az én földemen halottam volt a te dolgaid felől és a te bölcseségedről. De én hinni sem akartam azokat a beszédeket, míg én magam el nem jöttem, és szememmel nem láttam. És ímé nekem a felét sem beszéltek el, te meghaladtad bölcsességgel és jóssággal a hírt, amelyet hallottam felőled.” – Eddig a Biblia (Királyok első könyve, 10.), amely ha nem is teljes okát mondja el annak, miért is

Izraelben Bilkis idejében, az i. e. X. század közepén, Salamon király uralkodott. Hivatalnokai a határon átvették az országnak szánt árukat és döntöttek arról is, hogy a sábai karavánjai egyáltalán átvonulhatnak-e Izraelen. Igen kellemetlen és nyugtalanító helyzet volt ez egy olyan ország számára, amely a kereskedelemből élt, ti. hogy karavánjai csak a határon tudták meg, használhatják-e egyáltalán a külföldi utakat. Ráadásul Salamon még flottát is szerzett. Szövet-sége, a föníciai Hiram, Tirosz királya építette számára a hajókat, és még legénységet is kölcsönzött hozzájuk. Ezek a hajók nagy veszélyt jelentettek a sábai kereskedelem számára, mivel ugyanazokat az árukat gyorsabban és olcsóbban juttathatták el rendeltési helyükre, mint a sábaiak szárazföldi karavánjai. Salamon hajói ily módon rengeteg haszontól foszthatták volna meg a sábai királyságot. Mindez elegendő ok volt Bilkis számára ahhoz, hogy diplomáciai látogatást tegyen Salamon királynál. Ezt a hivatalos látogatást a Biblia tette ismertté: „*És bejövö Jeruzsálembe igen nagy sereggel és tevékkel, amelyek hoznak vala fűszerszámokat, igen sok aranyat és drágaköveket.*” Boldog Arábia – így nevezték szomszédai Sábát az ókorban – királynéja „*ada a királynak száz és húsz tálen-*

ment el Sába királynője Jeruzsálembe, mégis valószerű eseményről számol be. Bilkis kezdeményezte ezt a találkozást: „*Salamonhoz méne, és szóla vele mindenekről, amelyek szíven voltak*” – mondja a szentírás. Minden biztonnyal azok a mindenek, amelyek a szíven voltak, a karavánokra vonatkoztak.

Abban, hogy Bilkis ajándékot vitt vendéglátójának, nincs semmi különös. Egyfelől minden oka megvolt rá, hogy jókedvre hangolja Salamont, másrészt hivatalos látogatások alkalmával ma is megajándékozzák egymást a résztvevők. Az az ajándék viszont, melyet állítólag Salamon adott a királynőnek, egészen más természetű volt.

Az etióp kopt keresztények szent irata, a Kebra Negest szerint a tárgyalásokat követő éjszaka Salamon csellel magáévá tette Sába királynőjét, majd másnap reggel egy gyűrűt átadva neki, azzal bocsátotta útnak: „*Ha utódom fogant volna benned, ez legyen az ő jele. Ha pedig fiú lesz, jöjjön el majd hozzám.*”

Így is történt: a hazafelé tartó több hónapos út alatt a királynő fiút szült. Ez a fiú Menelik lett, az etiópok első uralkodója. A Kebra Negest egyébként ismét valóságos történelmi tényről számolt be: Dél-Arábiából ugyanis nem sokkal Sába királynőjének kora után valóságos bevándorlás kezdődött

a mai Etiópia területére. Az arabok elődei, a Boldog Arábiában élő semita törzsek a Kebra Negest szerint összekeveredtek az itt élő fahéjszíni őslakókkal, és ebből a kulturális és etnikai keveredésből született meg a korai etióp állam. Eszerint az etiópok, ha Salamont nem is, de Sába királynőjét bizonyos joggal tarthatják ősüknek. Az viszont mindenképpen tény, hogy a sábaiak karavánjai ettől kezdve zavartalanul áthaladhattak Izraelen, és Salamon hajói rendre kikötöttek a dél-arábiai partokon, hogy vizet vételezzenek és fedélzetükre vegyék a sábaiak szállítmányait. Cserébe ezért Salamon biztosította a szabad átvonulást országán a sábai karavánoknak. Kereskedelmi szerződés volt ez a javából, amely mindkét fél megalapozására szolgált. Alighanem erre az egyezsége vezethető vissza egy későbbi városalapítás is.

Ez a város Petra, a nabateusok sziklavárosa Jordániában. A történettudósok sokáig találgatták, kik is voltak ezek a nabateusok, és miért éppen ebben a sziklás, kietlen pusztaságban alapították meg városukat. A jemeni leletek alapján arra lehet következtetni, hogy a nabateusok a sábai királyság egyik törzsét alkották, és azért „küldték ki” őket Petra megalapítására, hogy ily módon a nagy karavánutak mentén egy állandó és biztonságot nyújtó kereskedelmi lerakat létesüljön.

Kitérő: a Frigyláda

A Kebra Negest szerint a frigyláda eltűnésének története Salamon uralkodásának idejére, Kr.e. 970–931 körülre tehető. Salamont Kr.e. 959-ben látogatta meg Sába királynője, a szépséges Bilkisz, aki sokat hallott a jeruzsálemi templom kincseiről és a nagy tudású, bölcs és bohém királyról, aki

A JEMENI-HEGYVIDÉK LAKÓI SZIKLAMEREDÉLYEK PEREMÉRE VAGY HEGYORMOK TETEJÉRE ÉPÍTETT, SASFÉSZEKSZERŰ, ERŐD JELLEGŰ TELEPÜLÉSEKEN ÉLNEK

Szilassi Péter fotói

már hat éve uralkodott népén. Bilkisz hamar elcsábította Salamont, aki mindenféle kincsekkel halmozta el az szépséget. Ezek a kincsek hatezer szekérre fértek csak fel, de volt köztük egy rejtélyes szekér is, amely a levegőben megy és amelyet istentől kapott bölcsessége alapján maga (Salamon) készített (Kebra Negest 30. fejezet).

Miután Bilkisz hazatért a Sába királyságába, megszülte Salamon gyermekét, Baina-lehket, aki királyhoz méltó neveletésben részesült. Megismerte a tudományokat, a művészeteket, a fegyverek használatát. Kr. e. 937-ben, huszonegy évesen végre ő is útra kelt, hogy megismerhesse apját, aki őt is bőkezűen megajándékozta, és megkülönböztetett vendéglátásban részesítette.

Igen ám, de Baina-lehketet mindez hidegen hagyta. Őt csupán a titokzatos képességű frigyláda érdekelte, amelyről Bilkisz oly sokat mesélt neki. Ezért megkérte a bölcs királyt, adja kölcsön az oltalmat biztosító ládát anyja számára. Salamon kissé megremült ettől a kívánságtól, és hiába magyarázta Baina-lehketnek, hogy a ládának semmi hasznát sem vennék. Fia azonban makacsul kitartott a kérés mellett, ezért Salamon ráállt a dologra, de feltételeket szabott: a ládát titokban kell elszállítani és hivatalosan ő semmit sem tud a Sábai herceg tervéről.

Baina-lehket összehívta embereit, megbeszélték a haditervet. Jeruzsálem különböző asztalosaival elkészítetnek olyan részeket, amelyek egy-egy eleméből pontosan összeállítható a frigyláda másolata. A ládát ezután maga Baina-lehket cserélte ki a hamisítványra apja óvintézkedéseinek figyelembevételével. Először elszállították a letakart eredeti ládát, majd az etióp herceg visszatért a szentélybe, és ott összeállította a hamisított frigyládát. Az eredetit időközben társai a Sábai táborba szállították és elásták. Hogy ne keltsenek feltűnést, egy hétig még Jeruzsálemben maradtak. Baina-lehket ez alatt többször is belépett apja és a főpapok

társaságában a szentélybe. A főpapoknak így nem állt módjukban az eredetinek hitt láda üzemeltetése, hiszen mindig velük volt valamelyik idegen, márpedig a ládát csak a főpapok érinthették meg, és csakis akkor üzemeltethették, amikor rajtuk kívül senki más sem volt a szentélyben.

Baina-lehket tehát egy hét múlva indult útnak Etiópiába. A ládát kiásták, és számos értéktelen lim-lom, kacat és ruhanemű közé rejtve az egyik szekéren helyezték el. A karaván útnak indult. Kétnapi járóföldre Jeruzsálemtől a frigyládát áttették a sivatagban, fegyveres kísérettel várakozó égi szekérre, amelyet még Bilkisz királynő kapott Salamontól. Itt kiderül az is, milyen hatalmas lehetett hogy ez az égi szekér, hiszen a karavánban lévő minden ember, szekér, ló, öszvér és teve felemelkedett vele. Ehhez viszont a frigyláda szolgáltatta az energiát.

„Kiindult a ládából egy felhő és fátyolként burkolta be azt, védve a napsugarak ellen. Nem más húzta a szekeret, mint ő maga (a láda energiája?) miközben egyrőfnyire a föld felszíne fölé emelkedett...és minden úgy haladt szekérén, mint egy hajó a tengeren, mint egy sas a szelek szárnyán.” (Kebra Negest, 46–52. fejezet).

Ekkortájt fedezhették fel a cserét Jeruzsálem papjai, akik azonnal felelősségre vonták Salamont. A király kénytelen volt sereget küldeni fia karavánja után, és amikor elvesztették annak nyomait, Salamon rájött, hogy csúful becsapták. Az eseményeket természetesen titokban kellett tartani, hiszen ha kitudódik, hogy az oltalmazó szent láda már nincs Jeruzsálemben, ellenségei minden bizonnyal támadást indítottak volna. A papok tökéletesítették a másolatot, pótolták hiányosságait, sőt még Mózes kőtábláinak másolatát is elhelyezték a hamisítványban, amely természetesen nem működött, és már nem volt képes csodákra. Ezért szigorították a szentélybe lépés feltételeit is, így tökéletesen titokban tudták tartani a frigyláda eltulajdo-

nítását. Baina-lehkiem útja Egyiptomon át vezetett, majd Waqerom etióp városban megállt egy kis időre. Az égi szekér sebességére jellemző, hogy egy nap alatt akkora utat lehetett vele megtenni, mint egy szekérkaravánnal három hónap alatt. Innen már csak a herceg és néhány kiválasztott repült tovább a Makeda-hegy nevű fővárosba, ahová pár órány belül meg is érkeztek. A királyné hatalmas ünnepséget rendezett a szent Sion – a Kebra Negest így nevezi a frigyládát – megérkezésére. Harminckétezer ökröt és bikát áldoztak a tiszteletére. Napokig tartott a mulatozás és Beina-lehkiem is elnyerte méltó jutalmát. Makeda, Etiópia és Sába – a sábai királyság a mai Jemen területén volt – királynője lemondott trónjáról a dicsőséges királyfi, Baina-lehkiem javára, akit ettől kezdve I. Menelik királyként ismer a történelem.

A király első intézkedése a Sion ládájának biztonságba helyezése volt. A Makeda-hegy erődítményében, elkülönített részen építették fel a sátrat és a szentélyt – tehát a biztonsági előírások még itt is érvényben voltak – és a ládát, amely ragyogott, azaz még mindig működött, itt helyeztette el és őrzéséről éjjel-nappal háromszáz felfegyverzett őr, a Sion-őrök gondoskodtak. A frigyláda tehát a cserét követő harmadik napon már ebben az erődítményben állt, és itt is őrizték hosszú éveken keresztül, mígnem

szárazföldi úton Axumba (Etiópia) szállították, ahol állítólag ma is megtalálható a Szűz Mária templom rézkupolás kápolnájában, gondosan elzárva az avatatlan, kíváncsi szemek elől.

„Sába királynő országa, a Boldog Árábia már a régmúlté. Bár már szabadon tevékenykedhetnek a régészek ezen a területen, az átfogó történelmi elemzés erről az időszakról még várat magára. Az Arabfélszigeten kóborló törzseket Mohamed és az iszlám vasmarka egy hatalmas birodalomba tömörítette, és az ezt megelőző korok és birodalmak története fokozatosan kipárolgott az emberek emlékezetéből, hogy csak legendák és ősi romvárosok, valamint az arab kultúra iszlamizált hagyományainak formájában maradjon fenn.”

(Folytatása következik)

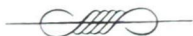
FELHASZNÁLT IRODALOM

- BENKE JÓZSEF: *Az Arab országok története I-II.* Alexandria kiadó.
- KERÉK BARBARA: *Kalandozások Jemenben. Természettudományi közlöny*, 133. évf. 2. füzet.
- SZILASSI PÉTER: *Sába királyné földje: Jemen. Földgömb*, 2000/4.
- CSORBA PÉTER: *Ázsiai tájak. Tájékológiai értékelés.* Debrecen, 1998, Kossuth Egyetemi Kiadó.
- Részlet Kriston Endre írásából. Internet.

HÍMER ATTILA

A Szent János-rendtől Máltáig

Kezdetben vala...

A Szent János (johannita) Rendet még azelőtt alapították, mielőtt az első keresztes hadjárat seregei 1099-ben elfoglalták volna Jeruzsálemet. Itáliai lovagok kieszközölték, hogy ők is emelhessenek egy kis kápolnát (1098 k.), mert a görög lovagoknak már templomuk is volt Jeruzsálemben. Keresztelő Szent Jánosról elnevezett szerzetesrendnek (ezt megelőzően János alexandriai pátriárka volt a védőszentjük) indult, amely a Szentföldön ispotályt és vendégházat tartott fenn a zarándokoknak. Eredetileg a bencések alá tartozott, Boldog Fra Pierre Gerard(us) de Martigues (†1120. szept. 3.) alatt azonban önálló szervezet lett. Lelkiismeretes tevékenységüknek köszönhetően Boullion Gottfriedtől (az első jeruzsálemi király) jelentős területeket kaptak.

II. Paschalis pápa 1113. február 15-én Gerardushoz intézett pápai bullájában elismerte a Szent János Ispotályos Rendet, a Szentszék védelme alá helyezte, és biztosította jogát, hogy vezetőit, Gerardus utódait, bármilyen egyházi vagy világi hatóság beavatkozása nélkül szabadon választhassa. Ennek a bullának és további pápai rendeleteknek alapján az Ispotályosok az egyház mentességét élvező rendje lett. 1120-ban II. Callixtus már lovagrendnek ismeri el a közösséget, 1137-ben pedig Jeruzsálemi Szent János Ispotályos Rend néven szerzetesi közösséggé is alakult.

A politikai helyzet következtében a rend immár második vezetője, Frá Raymond du Puy alatt, akit elsőként neveztek mesternek, kénytelen volt katonai szerepet vállalni a

beteg zarándokok, valamint a keresztes vitézek által a muzulmánoktól visszahódított keresztes terület védelme érdekében. A lovagok emellett szerzetesek is voltak, kötelezte őket a hármass szerzetesi fogalom: engedelmesség, tisztaság és szegénység – tehát persona mixta, egyházi lovagrend lettek. Frá Raymond du Puy vezette be az általunk is ismert első szabályzatot, valamint a nyolcágú fehér keresztet: a mai Máltai Keresztet, mint a Rend emblémáját. Ekkor fogalmazódott meg a rend kettős célkitűzése is: „obsequium paupreum” (a szegények szolgálata) és a „tutio fidei” (a keresztes hit védelme).

Betegápoló és szegényellátó tevékenységükről is hírek voltak a johanniták. A jeruzsálemi központi ispotályban, 1170-ben kétezer ágy várta a betegeket, 1177-ben 1650 rászoruló ápoltak itt. Az ispotályban női és férfi részlegeket különítettek el, kórtermeket hoztak létre, egy ágyba egy beteget fektettek, kórházi ruhát adtak a rászorulóknak, a szülő nőket és az árvákat elkülönítették, mindenkinek egységes fejadagokat osztottak ki. A nők gondozását kezdetől a rendhez kapcsolódó apácák látták el. Az ispotályba minden rászoruló ellenszolgáltatás nélkül vettek fel.

A váltakozó sikereket hozó keresztes háborúkban az európai társadalom teljesen kimerült. A véres harcokban sorra estek el még azok az erődítmények is, amelyek a kor legkorszerűbb építészeti technikájával készültek, ötvözve az európai és a keleti technikákat. (Krak des Chevaliers, Minfort, Margat és Akkón, a rend egyik legfontosabb szentföldi bázisa stb.) Ezek az erődítmények a várrendszer gerincét alkották, és kivétel

nélkül a lovagrendek birtokában voltak, mert csak ők voltak képesek felépíteni és fenntartani ilyen hatalmas épületkomplexumokat. Bevételeik nagy része a hadjáratok zsákmányából származott, de jelentős összeget tett ki az európai uralkodóktól és birtokaikról befolyt pénzösszeg, amelyet kismértékű kereskedelmi bevétellel egészítettek ki.

Ciprus és Rodosz

Miután 1291-ben Akkón, az utolsó keresztény erődítmény is elveszett a Szentföldön, a rend ideiglenesen Cipruson telepedett le. Akkón ostromakor a Szentföldön tartózkodó lovagok zöme meghalt, a templomos lovagrend itt elvesztette a nagymesterét is. A rendet más államoktól való függetlensége – a pápai rendeleteknek köszönhetően – és általánosan elismert joga hadsereg fenntartására és hadviselésre kezdettől fogva nemzetközileg szuveréné tette. A Cipruson uralkodó Lusignan dinasztia nem nézte jó szemmel a rend térnyerését, saját hatalmát látta veszélyeztetve tőle. A nagymester egy olyan helyet keresett, ahonnan teljesíteni tudják fogadalmukat, vagyis az iszlám elleni harcot. Rodosz szigete megfelelőnek bizonyult, és emellett fontos kereskedelmi csomópont is volt. A sziget névleg ugyan Velence fennhatósága alatt állt, valóban azonban Genova ellenőrizte, és szeldzsuk kalóznak adózott a védelméért. 1306-ban a genovaiak szerződést kötöttek a renddel, hogy ha kiűzik a kalózat, akkor megtarthatják a szigetet. Folques de Villaret nagymester (1305–1319) felkereste IX. Mikháél bizánci császárt (1295–1320), aki biztosította, hogy ha megszerzi a szigetet, akkor meg is tarthatja. Háromévi ostrom után, 1309. augusztus 15-én, Mária menyebemenetelének napján a sziget és a város is uralmuk alá került. Megkezdődött a rodoszi lovagok korszaka. A lovagok rögtön

nekiláttak a várfalak megerősítésének, amely negyven évet vett igénybe. A hatalmas méretű építkezéseket könnyen finanszírozhatták azokból a hatalmas birtokadományokból, amelyeket a pápa juttatott nekik (a felosztott templomos lovagrend majdnem összes birtoka). Az építkezés gyorsaságához hozzájárult az is, hogy a lovagok jelentős számú rabszolgát alkalmaztak, akiket később evezősként használtak fel gályáikon, vagy értékesítettek őket.

A sziget ellenállt a muzulmánok szárazföldi és tengeri hatalmának, és a Földközi-tenger keleti részében a kereszténység védőbástyája lett. A keresztény hit védelme később a tengeri akciót is szükségessé tette. Ennek megfelelően a rendnek erős flottája volt, amely a Földközi-tenger keleti vidékén őrködött. A flottát kezdetben a zarándokokat szállító konvojokat kísérő hajók alkották. A lovagok félelmetes hírnévnek örvendtek mind a tengeren, mind a szárazföldön. Jellegzetes ruháikról könnyedén fel lehetett őket ismerni: hosszú fekete felsőruha és fekete teveszőr köpeny, mellrészén nyolcágú fehér kereszttel. A köpenyt főleg ünnepi viseletként használták, harcban sötét páncéltönyt hordtak. A rend lovagjai teljes vérteteket hordtak, amelyet gyakorlás közben is viselniük kellett. Egy fiatal lovag legdicsebb tetteinek azt tartották, ha teljes vértetben át tud ugrani az ellenséges gályára és kétkezes svájci kardjával az összes útjába kerülő ellenséget le tudja vágni.

A lovagok vitézül visszavertek több török támadást (1455, 1467), 1480-ban még II. Mohamed is vezetett egy hadjáratot ellenük. Mohamed 150 hajóval és 100 000 harccossal vágott neki a város meghódításának. Velük szemben csak 7000 fegyveres látta el a sziget védelmét, akiknek csak töredéke harcolt a legnagyobb harcértéket képviselő lovagként. A szultán a legfontosabbnak a Szent Miklós-torony elfoglalását találta, erről ugyanis az egész kikötőt sakkban lehetett tartani.

A török mérnökök hatalmas ostromtornyot építettek, amire 2500 janicsárt vezényeltek. A hatalmas tömeget nem bírta el az építmény, ezért leszakadt. A törökök nem próbálkoztak többet ennél a falrésznel. A zsidó városnegyed vált célponntá, amelyet a szultán egy hónapig lövetett, s szinte a földig lerombolta. Június 28-án váratlan csend köszöntött az ostromlottakra, a falakon kívül csak a rohamra készülődő seregeket lehetett látni. A janicsárok hamar átjutottak a falakon, de a sikátorokban az arcvonaluk felbomlott, és a többszörös emberfölény sem tette lehetővé, hogy a közelharcban jobban képzett lovagokkal szemben helytálljanak. A véres csatában sok lovag elesett, a nagymester, aki kezében a rend zászlójával a rohamot vezette, több sebből vérzett. A janicsárok fejvesztett menekülésbe kezdtek, és gyors behajózás után néhány óra leforgása alatt elvitorláztak. D'Aubusson nagymester haladéktalanul hozzáállt az erődítési munkálatokhoz: a kapuk számát csökkentették, a falakat megvastagították. A kemény munka nem volt hiábavaló, mert 1522 júniusában a török flotta Musztafa pasa vezérlete alatt vette ostrom alá a szigetet mintegy 200 hajóval és 10 000 emberrel. A sziget stratégiai fontossága mellett az is szerepet játszott az ostromban, hogy Murádot – potenciális trónkövetelő II. Szulejmánnal szemben – itt tartották „védőőrizet” alatt. A szultán július 29-én csatlakozott az ostromlókhoz még 100 000 fővel. A védők: 600 lovag, 4500 könnyű fegyverzetű gyalogos (zsoldosok) és a lakosság (kb. 10 000 fő). A Szent Miklós-torony és a zsidó városnegyed kudarca után Ahmed pasa vette át a fővezérséget, de ő sem járt nagyobb

sikerrel. A török seregeknek szinte végtelen utánpótlásuk volt, míg az ostromlottak egyre fogytak. Csak Franciaországból küldtek egy kisebb csapatot az ostromlottak megsegítésére. Az idő múlása a török seregeknek kedvezett, és az is, hogy a szultán meglepően tisztességes békeajánlattal állt elő. A lovagok szabadon elvonulhatnak, akik velük akarnak menni, mehetnek, magukkal vihetik ingóságait és fegyvereiket is. A hátramaradottak megtarthatják diplomáikat és vallásukat, és még öt évi adómentességet is kaptak. Ilyen kedvező feltételek mellett Philippe Villiers de l'Isle-Adam nagymester nem tekintette megfutamodásnak a felajánlást: újév éjszakáján eltűntek a horizonton.

Új hazában

A rend Itáliában talált menedéket, Messinában, Civitàvecchiában végül pedig Viterbóban. V. Károly spanyol király és német-római császártól 1530-ban megkapták Máltát, Tripoliszt, Gozo- és Comino-szigettel együtt. Ezzel kitöltött egy védelmi úrt birodalma déli területén. A szigeteket örök időre szabad nemesi hűbérbirtokként adományozta az uralkodó, cserébe egyedüli kötelezettségként utánuk egy vadászólymot kötött ki, ajándéku Mindenszentek napjára. Frá Philippe de Villiers de l'Isle-Adam nagymester 1530. október 26-án, VII. Kelemen pápa jóváhagyásával elfoglalta Máltát. A lovagok hamar talpra álltak és folytatták hadjárataikat a török, berber és barbareszk kalózok ellen. Komoly veszteség ez idő alatt egyszer érte a már máltainak nevezett lo-

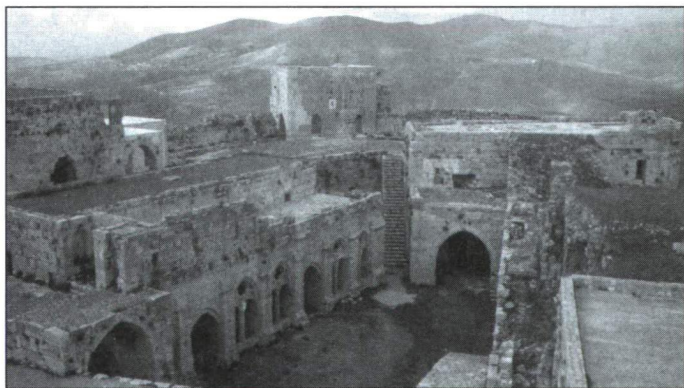

vagrendet: 1594. szeptember 23-án hatalmas vihar tombolt, a máltai kikötőben levő összes hajót megsemmisítette. Ekkor Európa nagyhatalmai összefogtak és jelentős számú hajót adtak a lovagrendnek, emellett az összes nyelv priorja átadta hajóit.

Málta lovagai a kereszténység legyőzhetetlen védőbástyájává nőttek ki magukat, s bár sosem volt hatalmas flottájuk, a legharcdeztettebb kalóz is meggondolta, hogy a jellegzetes vörös színű gályákkal összeakaszkodjon. Egy hírhedt kalóz, Dragut (Turgut), akit „Ördögfattyú” néven ismertek, Parisot de la Valette nagymesternek köszönhette, hogy életfogytiglani rabságából kiszabadult, de nem úgy viselkedett, mint aki ezt meghálálja. Kezdeként egy tripoliszi gályát csákyázott meg, és a rend 70 000 dukátját magával vitte. A spanyol flotta rögtön a nyomába eredt, de Dragut csellel elmenekült, és a szultánnál keresett menedéket, aki szívesen fogadta.

1565-ben Dragut megkapta a várva várt parancsot: kalózhadával induljon Málta ellen. Hozzájuk csatlakozott Piali pasa 185 gályája 30 000 emberrel. Parisot de la Valette nagymester ekkor már túlépett hetvenedik életévén, ő volt az utolsó lovag, aki tanúja volt Rodosz védelmének és elestének. A kezdetleges tüzérségi technikának köszönhetően ágyúkkal nem sok kárt tettek a falokban. (Amelyek kibírták a II. világháborús bombázásokat is!) A legnagyobb hátrány a kb. hússzoros katonai és anyagi fölény volt, de a török reguláris katonaság is tudta, mennyit ér harcban egy lovag. A törökök sorra erőszakolták ki a partaszállásokat, röpítették levegőbe a védőfalakat, de hiába, a lovagok minde-

niütt véres kézitusákban visszaverték a rohamozókat, akik hullái védelmet nyújtottak a kartácslövedékek ellen. A török csapatok a rohamok között 1-2 óra szünetet tartva próbálták felőrölni a lovagok ellenállását, de ahol a legrosszabb volt a helyzet, mindig megjelent a nagymester, s erőt öntött a csüggedtekbe. Más választásuk nem is volt: vagy harcolnak és meghalnak, vagy a török koncolja fel az összes élő embert. Négy hónapig védtek a várost (1565. május 16-tól szeptember 8-ig), miközben végig reménykedtek valamilyen külső segítségben, de hiába. A lovagok végül döntő rohamra szánták el magukat, s kimentek a várból. Ez olyan jól sikerült, hogy még Dragutot is kardélre hányták. A török csapatokat megbénította a kalózvezér váratlan halála, Allah haragját vélték felismerni az eseményben. Ennek ellenére az ostrom tovább folytatódott, amíg egy algíri futárhajó hírt nem hozott egy nyugtaról közeledő ellenséges flottáról. A török ebben a helyzetben a menekülést választotta, nem várta meg, hogy a hír igaz-e. A csataterén 30 000 török maradt holtan. (A flotta azonban sohasem indult el, a hír egy téves megfigyelésen alapult.) Tiszteletből a máltai fővárost Va-

AZ ELSŐ KÉPEN: JOHANNITA LOVAG A REND RUHÁZATÁBAN
FELÜL: AKKÓN KIKÖTŐVÁROSÁNAK MARADVÁNYAI, MELYET A KERESZTESEK 1191-BEN ELFOGLALTAK, S EZUTÁN SZÁZ ÉVIG A JOHANNITA REND TÁMASZPONTJA MARAD

lettának nevezik, emlékezve az erőd tervezőjére, építtetőjére és egyben védőjére.

A Máltai Rend hadiflottája a lepantói csatában 1571. október 7-én részt vett az oszmán tengeri hatalom szétzúzásában. A jelentéktelen számú, de amúgy hatalmas harci tapasztalattal rendelkező máltai flotta és lovagjai tevékenyen hozzájárultak az ütközet sikeréhez, igaz, kevesen éltek túl, sőt zászlóshajójuk is odaveszett. Az európai nagyhatalmak képviselői a sok évszázados szolgálatot magas címek adományozásával próbálták leróni. A lovagok – és a pogány kalózok – korszaka azonban kezdett leáldozni, s a török is fokozatosan visszaszorult. A 17. század folyamán a rend beilleszkedett az európai viszonyokba, de a különböző konfliktusokban nem tudta, melyik oldalra álljon. A támogatás megnyerése érdekében a nagyhatalmak címetek adományoztak a lovagrendnek. A német-római császár 1607-ben hercegi, majd 1620-ban főmagasságú megszólítást adományozott a mindenkori nagymesternek, erre VIII. Orbán a bíborosi testület tagjává tette 1630-ban. A nagyhatalmak befolyása mellett a francia lovagok száma kétharmadára nőtt a lovagrendben.

Mélypont

Napóleon egyiptomi hadjárata során, 1798. június 10-én elfoglalta Málta szigetét, és elűzte a lovagrendet. A nagymester a hatalmas túlerő miatt önként, kardcsapás nélkül adta át a várost, majd Triesztbe távozott, ahol a bécsi udvar lemondatta. A lovagok ismét hontalanná váltak. Ezután következett az, amit „oroszcucc”-ként szoktak emlegetni (1798–1803). I. Pál orosz cár, aki eleinte a Rend barátjának mutatta magát, néhány Oroszországban tartózkodó lovag által nagymesternek kiáltatta ki magát Frá Ferdinand von Hompesch helyett, aki arra kényszerült, hogy a franciák javára mondjon le Máltáról.

Egy nős, nem katolikusnak katolikus egyházi rend fejeül való kikiáltása teljesen illegális és érvénytelen volt: soha nem nyerte el a Szentszék elismerését, ami pedig a legitimitás szükséges feltétele volt. Ennek következtében I. Pál, akit különben sok lovag és számos komenda elfogadott, csak de facto (ténylegesen) tekinthető nagymesternek, nem pedig de jure (jogilag). Utóda, I. Sándor viszont segítette a rendnek visszaszerezni legitim uralmát: 1803-ban Frá Giovanni Battista Tommasit választották meg nagymesternek. Az angolok időközben (1800-ban) elfoglalták Máltát, és az Amiens-i békében (1802) ugyan elismerték a rend szuverén jogát a sziget felett, de a rend e jogát többé már nem gyakorolhatta. A rend végül Rómában telepedett le (előtte Catania, majd Ferrara), ahol a Via Condotti 68. alatti Máltai Palota és az Aventinus-i Villa van a birtokában. 1805-től helytartók vezették a szervezetet, 1879-ben viszont XIII. Leó pápa visszaállította a nagymesteri rangot és a veljáró bíborosi méltóságot.

A lovagrend szervezete

A rend tagjait a beszélt nyelvek alapján csoportosították. Eredetileg hét ilyen nyelvi tartomány volt: Provence, Auvergne, Franciaország, Itália, Aragónia (és Navarra), Anglia (Skóciával és Írországgal közösen) és Németország. 1462-ben Kasztília és Portugália leváltak az aragóniai tartományról, és együttesen megalapították a nyolcadik tartományt (a felsorolás megfelel a nyelvek rangsorának). A nyelvek élén egy-egy bailli állt. A Provence-i a rend nagy preceptora – később nagy commandeurja (a nagymester helyettese távollétében) –, aki kinevezi a rend tisztjeit, ellenőrzi a tüzérséget és a fegyverzetet. Franciaország bailli-ja a nagy hospitaliter, vagyis az ispotályok, kórházak felügyelője. Auvergne bailli-ja a nagy maré-

chal volt: Rodosz és Málta kormányzója és védelmének megszervezője. Itália bailli-ja a nagy admirális, tehát a flottaparancsnok. Aragónia bailli-ja a drapier, aki a lovagok ruházatával és felszerelésével foglalkozott. Kasztília és Portugália bailli-ja a nagy kancellár. Ő az adminisztratív ügyeket intézte és a pecséteket kezelte. Németország bailli-ja a fő bailli, aki a különböző erődítmények karbantartásával foglalkozott. Anglia bailli-ja a turcopolier: Palesztinában a könnyűlovasság vezetője, később pedig kisebb méretű ellátóhajók flottájának a parancsnoka. A baillik vezetői és még néhány tisztségviselő alkotta a rend tanácsát, amely a nagymester döntéseit is felülbírálhatta, valamint ítélezett a lovagok vétkei fölött.

A XVI. században az angol tartományt betiltották, majd később, 1782-ben, ideiglenesen angol–bajor tartomány néven újraalapították. Minden tartomány perjelségekből vagy nagyperjelségekből, tartományokból, valamint kommandákból (commandeurie) állott, vezetőjét ötévenként újraválasztották. A nagymester és a tanács kormányzása alatt álló rend saját pénzt vert, és diplomáciai kapcsolatot tartott fenn más államokkal.

A szervezet

A rend tagjait három osztályba sorolták. Lovagok: feltétele apai és anyai ágon is római katolikus vallás és nyolcadízigleni nemesi származás (ezzel jelentős politikai hatalmat is képviselt a rend). Káplánok: ők a lovagok felügyelete alatt papi teendőket láttak el; a pappá szentelést egyébként nem várták el tőlük. Szolgálattevő testvérek (sergeantok): a lovagokkal együtt küzdöttek a csatatéren, vagy orvosi-ápolói feladatokat láttak el.

Az ifjú lovagjelölt tizenhat éves korában került a nagymester közelébe apródként, majd húsz éves korában fogadalmat

tett, és egy nagyobb összeggel hozzájárult a rend fenntartásához. A rend vagyónát a belépett lovagok összes birtoka gyarapította és azoké a donatusoké is, akik kötelező fogadalmat nem tettek, hanem birtokukkal járultak hozzá a rend vagyónához. Az ilyen személyek megkülönböztetésként a kereszt felső szarát nem viselték ruhájukon, és bár mikor kiléphettek a rendből. A rendtagok a rangkülönbségek ellenére csak „frá”-nak (testvér) szólították egymást. A kiöregedett lovagok földjuttatást kaptak, ahol öreg napjaikban gazdálkodhattak. A betegápolás, a rend eredeti munkája ismét legfontosabb feladata lett.

A betegápoló és szociális tevékenység, amelyet a rend az első világháború alatt széles körben fejtett ki, a második világháborúban Frá Ludovico Chigi della Rovere Albani nagymester alatt még jobban kiszélesedett. A rend tevékenysége tovább fokozódott Frá Angelo de Mojana di Cologna kormányzása (1962–1988) alatt, akit a jelenlegi herceg és nagymester, Frá Andrew Bertie követett. A Máltai Rend katolikus egyházi rend és egyben katolikus lovagrend. Szuverenitása a herceg és nagymester (a rend feje), és a tanácsok: a Szuverén Tanács, a Közgyűlés és a Teljes Államtanács kettős uralmában jut kifejezésre. A Közgyűlés a lovagok legfőbb testülete, amelyet általában ötévenként hívnak össze, és amely a Szuverén Tanács tagjait választja. A Teljes Államtanácsot a nagymester vagy a helytartó választására hívják össze.

A nagymester a rendet a Szuverén Tanács segítségével irányítja, amelynek ő maga az elnöke, tagjai pedig a Nagymagiszterium négy, a Közgyűlés által választott főtisztje: a főkommandátor, a főkancellár, az ispotályos, a kincstárnok és hat tanácstag. A Főméltóságú és Főmagasságú herceg és nagymester – a Szuverén Tanács segítségével – egy világszerte működő nemzetközi szervezetet kormányoz, amely ugyan soha nem

ragadta meg célját, a kereszténység védelmét, de jelenleg a betegápoló, karitatív és szociális téren való segélynyújtásnak szenteli magát a szó legtágabb értelmében. A Szuverén Katonai Máltai Lovagrend (1936) pedig főként a természeti katasztrófák és háborús pusztítások áldozatain igyeckszik segíteni szerte a világon.

IRODALOM

- Révai Nagy Lexikona*. XI., kötet. Budapest, 1914.
 TÖRÖK JÓZSEF – LEGEZA LÁSZLÓ: *Máltaiak*. Budapest, 1999, Mikes Kiadó.
 MARJAI IMRE: *A kereszt és a kard lovagjai*. Budapest, 1990.
 ZOMBORI ISTVÁN: *Lovagok és lovagrendek*. Budapest, 1988.
 ZÖLLNER, WALTER: *A kereszties háborúk története*. 1980.
<http://www.kronos.hu/mmszbp>

2001. évi tevékenységi beszámoló

BELVEDERE MERIDIONALE ALAPÍTVÁNY

TEVÉKENYSÉGEK ■ *Lapkiadói tevékenység*: Az alapítvány a 2001. évben folyamatosan támogatta a Belvedere Meridionale folyóirat megjelenését. A nyomdai költségekhez, illetve a nyomdai előkészítéshez nyújtott támogatásokat.

Könyvkiadói tevékenység: Kiadott kötetek: ENGI JÓZSEF: Négy keréken, MICHNAY GYULA: Mint Mohamed koporsója, GÁBOR KÁLMÁN: Die Insel der Mittelklasse / The Island of the Middle Class, Professoribus Salutem (gyűjteményes kötet), Cicero: A jóslásról, SZEGFŰ LÁSZLÓ: L'eredita spirituale piú antica I.

Oktatási tevékenység: Megszervezte és megrendezte a Belvedere Történezhallgatók táborát, mely szakmai oldalról igen eredményesnek mondható, és a körülmények valóban európai színvonalúak voltak.

Egyéb közhasznú tevékenység: **1)** Az alapítvány honlapján keresztül mindenki ingyenesen hozzáfér az általunk kutatott információkhoz; **2)** A 2001. év alatt négy kategóriában hirdetett ösztöndíjat, mely eredményeként több mint 50 hallgató és kutató kapott eltérő összegű támogatást.

A KÖZHASZNÚSÁG TARTALMA ■ Az alapító okirat szellemében az Alapítvány az 2001-es évben: • kiadta és támogatta a Belvedere Meridionale lapot; • bevételeit, gazdálkodása során elért eredményét a lap kiadására, könyvek megjelentetésére fordította; • Elindította a *Fiatalok mint a történelem szereplői* sorozatot; • író-olvasó-találkozókat szervezett (Michnay Gyula, Hoffmann Zsuzsanna, Szegfű László); • pályázatokat (ifjúságkutatás, szociológia) szervezett és finanszírozott.

AZ ALAPÍTVÁNY 2001-BEN ■ *a)* tudományos tevékenység;

b) képességfejlesztés;

c) ismeretterjesztés;

d) kulturális tevékenység;

e) kulturális örökség megóvása

közhasznú tevékenységeket folytatott.

ÖSSZEÁLLÍTOTTA ■ Kiss Gábor Ferenc alelnök és Jancsák Csaba titkár

Kimutatás a vagyon felhasználásáról

MEGNEVEZÉS	ELŐZŐ ÉVI	TÁRGYÉVI
Saját tőke		962 838
Tőkeváltozás		
Tőkeváltozás csökkenésére ható tényezők		
- közhasznú tevékenység tárgyévi vesztesége		+1 116 958
- vállalkozási tevékenység tárgyévi vesztesége		
- cél szerinti tevékenység vesztesége		-1 220 769

Kimutatás a kapott támogatásokról

TÁMOGATÓ MEGNEVEZÉSE	TÁMOGATOTT CÉL	TÁMOGATÁS ÖSSZEGE	
		ELŐZŐ ÉV	TÁRGYÉV
Jogi személyiségű gazdasági társaság			
Alapító			
Egyéb			2 404 481
Összesen			2 404 481

Kimutatás a kapott támogatásokról

JUTTATÁS MEGNEVEZÉSE	JUTATTOTT ÖSSZEG	
	ELŐZŐ ÉVI	TÁRGYÉV
Tiszteletdíj		
Költségtérítés		
Összesen		

Mérleg

A TÉTEL MEGNEVEZÉSE	ELŐZŐ ÉV	TÁRGYÉV
Befektetett eszközök		64 976
Tárgyi eszközök		64 976
Forgóeszközök		794 051
Követelések		
Értékpapírok		
Pénzeszközök		794 051
Eszközök (aktívák) összesen		859 027
Saját tőke		962 838
Tőkeváltozás		
- ebből tárgyévi eredmény		-103 811
Kötelezettségek		
Rövid lejáratú kötelezettségek		
Források (passzívák) összesen		859 027

MAURER ÉVA

Itt van május elseje!

Az év ötödik, 31 napos hónapja „Maia” római istennőről kapta nevét. Hazánkban a népnyelv Pünkösöd havaként tartotta számon. Május elseje a májusfa állításának ideje. A májusfa a természet újjászületésének szimbóluma, és szerelmi ajándék is lehetett. Történeti források már a XV. századtól kezdődően beszámolnak e népszokásról; mikor is május első napján a házakat zöld lombokkal díszítették fel. A májusi zöld ágat a székelyek jakabfának, jakabágnak, hajnalfának is hívták, másutt májfának nevezik.

A májusfaállítás hagyománya hazánk egész területén ismert. A legény, legénybandák az éj leple alatt titokban állították fel a fákat a lányos házak udvarában. Ha egy lány kimaradt, azt nagy szégyennek tartották. A fák lombkoronáját megkritították és szalagokkal, virágokkal, zsebkendővel díszítették. Régen a fát főként lopták a legények, s ezért a hatóságok igen sokszor tiltották a szokást. A májusfával adta tudtára a legény a falunak, hogy melyik lánynak udvarol. A májusfa a Jászságban és a Dunántúlon nyárfa vagy jegenye, krepp-papírral díszítik, általában szalagok, üveg bor és más ajándékok is kerülnek rá. Palóc területen a legény csak a fát állította fel, s a lány és édesanyja díszítették. Sok helyen pünkösdkor vagy május végén „kitáncolták” a fát, vagyis a fa kidöntése táncmulatság keretében, muzsikaszó mellett történt. A szokás új formája a májusi virág küldése. A legények szépen feldíszített cserepes virágot küldenek annak a lánynak, akinek udvarolnak, s a virág az ablakba

kerül. Május elseje a munka ünnepévé is vált, a chicago-i munkássztrájk emlékére. Májusi felvonulást első ízben 1890-ben rendeztek Budapesten a magyar munkások.

Pünkösöd hava

MÁJUS 1. ■ A májusfa állításának napja.

MÁJUS 4. ■ Szent Flórián, a tűzoltók és tűzzel dolgozók (sörfőzők, kovácsok, pékek, fazekasok, kéményseprők) patronusának ünnepe. Kultusza az újkorban élénkült meg és elsősorban Közép-Európában tisztelték.

MÁJUS 12-14. ■ Pongrác, Szervác és Bonifác névünnepei. A népi megfigyelés szerint a meleg, tavaszi időjárás május derekán hirtelen hidegre fordulhat. Egy kalendáriumi regula szerint: „*Szervác, Pongrác, Bonifác mind fagyoszentek, / Hogy a szőlő el ne fagyjon, füstöljenek kendtek!*”. Uborkát, babot és paradicsomot többnyire fagyoszentek után ültettek.

Május 16-án emlékezik az egyház Nepomuki Szent Jánosra. A gyógyítási titkot őrző cseh vértanú szobra többnyire vizek közelében áll. A hajósok, dereglyések, hídvámosok, vízimolnárok védőszentje volt, tiszteletére vízi körmeneteket rendeztek.

Orbánt – a szőlőtermesztők, kádárok és kocsmárosok védőszentjét – a néphagyomány május 25-én ünnepli. Orbánt szintén a fagyoszentek közé sorolták. Ebben az időszakban a hideg leginkább a szőlőnek

2002/XIV. 3-4.

ártott, ezért sok helyen szobrot emeltek számára a szőlőkben, amelyet ezen a napon körmenetben kerestek fel. Áldozócsütröttök Jézus mennybemenetelének ünnepe, a húsvét utáni negyvenedik nap. Nevét onnan kapta, hogy az egyház e napot jelölte ki az évi egyszerű áldozás idejéül.

Május legfontosabb népi ünnepe a Pünkösöd volt. A Biblia szerint ez az az időszak, amikor Jézus mennybemenetelét követően a Szentlélek leszállt az apostolokhoz. Pünkösöd az egyház születésnapja. A húsvétot követő ötvenedik napra esik pünkösöd vasárnap május 10. és június 13. között. A legfontosabb népszokás ekkor a pünkösödölés volt, melynek az ország különböző szegletein más-más nevet adtak. Általában lányok voltak a szereplői, akik házról-házra jártak, szavaltak, énekeltek, táncoltak. A pünkösdi királyválasztás a történetileg jól dokumentált szokások közé tartozik. Már a XVI. században pünkösdi királyságnak nevezték az értéktelen, múló hatalmat, s feltételezhető, hogy maga a szokás jóval régebben ismert volt hazánkban. A XVI–XIX. századi adatok legtöbbször a verseny keretében választott pünkösdi királyról szólnak. Székely gyerekek bothúzással, másutt lúdynak szakítással és más ügyességi versenyek keretében választottak maguk közül pünkösdi királyt. Századunkban a versennyel választott pünkösdi király eltűnt. A XVIII. század végétől ismert egy másik szokásforma is. A falu legényei és leányai közül kiválasztott pár (király és királyné) virágokkal feldíszítve járta körül a falut; másutt gyermekek közül választották a pünkösdi párt.

Napjainkban is élő szokás még a Dunántúlon a kislányok pünkösdi királynéjárása. A kis királynő feje fölé társnői selyemkendőből vont „sátrat” tartanak. A lányok házról házra járnak köszönteni, közben rózsaszirmokat hintenek szét. A királynő néma szereplő, s nem szabad mosolyognia, ha a háziak nevetetik. A rítus mágikus célja a

kender növekedésének előmozdítása. A lányok magasra emelik a királynőt, s közben azt mondják: „Ekkora legyen a kender!”, s a köszöntésért ajándékot kapnak. Egyes vidékeken pünkösdkor került sor a májusfa állításra, míg máshol annak ledöntésére. Pünkösöd reggelén a gazdák fonott kaláccsal és itallal kínálták pásztoraikat. A házakra, kerítésekre, istállókra zöld ágat tűztek a gonosz szellemek távoltartása reményében. Úgy tartották, ha ilyenkor esik, jó termés várható.

A pünkösöd utáni vasárnap a Szentháromság ünnepe. Számos szobrot emeltek tiszteletére, és sok templom búcsúnapja is e nap. Úrnapja, az Oltárszentség ünnepe a pünkösöd utáni második hét csütröttökje. Az e napon tartott körmenetknél úgynevezett „úrnap sátrat” emeltek az oltárok fölé a falu különböző pontjain, s ezeket zöld gallyakkal, virágokkal díszítették.

KISMARTON II.

A TÖBBSZÖR ÁTÉPÍTETT KÁLVÁRIATEMPLOM

„...még a régi öregöktű' hallottam...”

ANDORKA GÁBOR

A szekszárdi borvidék

Hazánk komoly hagyományokkal rendelkezik a szőlőtermesztés, illetve a bortermelés terén. A tüzes magyar borok már a középkorban Európa-szerte ismertek voltak. A kedvező adottságok következtében már ekkor elterjedt az ország sok részén a szőlőművelés, kialakítva ezzel az egyes tájakra jellemző borokat. Némely tájborunk, mint pl. a tokaji, az évszázadok során királyok, fejedelmek italává vált, illetve a tengerentúlon is ismertté lett. Más boraink, ha nem is tettek szert ilyen nemzetközi elismerésre, azért az idelátogató külföldiek előtt igencsak helytálltak a magyar bor hírnevéért. A történelmi Magyarországon – Horvátországot is ideértve – a borvidékről 1833-ban készítette el az első rendszeres áttekintést *Schams Ferenc*, aki tizenöt borvidéket különített el: Tokaj és Zemplén megye, Szerémség, Arad megye (Ménesi-hegy), Komárom megye (Neszmeélyi borok), Pest megye (budai, szentendrei, budafoki, ótétényi, kistétényi, pócsmegyeri, vecsési, szadai és csömöri borok), Síksági borok, Szekszárdi borok, Baranyai borok (villányi és pécsi borok), Zala megyei borok (balatoni rész borai), Veszprém megyei borok (Somló hegy borai), Heves megyei borok (Eger és Visonta borai), Ruszt és Sopron borai, Vas megye borai, Horvátország borai, bánáti borok (Versec és Fehértplom borai).

Hivatalosan a borvidékek beosztására *Keleti Károly* szőlészeti statisztikája alapján 1880-ban került sor, de ez a beosztás a hagyományokat teljesen figyelmen kívül hagyta. A kategóriákat a szőlőterület nagysága és a termésmennyisége alapján állította össze. A második hivatalos beosztás a filoxéravész

BAKTÁN, SZEKSZÁRD EGYIK LEGJOBB SZŐLŐDÜLŐJÉN, A LAKÓHÁZAK SZINTE MÁR KISZORÍTOTTÁK A SZŐLŐÜLTETVÉNYEKET

után készült, az erről rendelkező 1893. évi XXII. tc. a hagyományokat messzemenően figyelembe vette, és csak a minőséget adó termőhelyeket sorolta fel az alábbiak szerint: **1.** ruszt–soproni–pozsonyi, **2.** pest–nógrádi, **3.** buda–sashegyi, **4.** somlói, **5.** neszmeélyi, **6.** eger–visontai, **7.** abaúj–miskolci, **8.** tokaji, **9.** szerednyevisontai, **10.** munkács–nagyszőlősi, **11.** érmelléki, **12.** ménesmagyaráti, **13.** versec–fehértemplomi, **14.** szekszárdi, **15.** pécsi–villányi, **16.** badacsonyi, **17.** balaton–melléki, **18.** erdélyi borvidékek.

Az első lényeges revíziót az 1924-es bortörvény végrehajtása hozta. Ez – figyelembe véve az államhatárokat, valamint a borvidékek termelésében bekövetkező változásokat – más csoportosítást alkalmazott. Ekkor lett külön borvidék a móri, a somogyi és a zalai, valamint a nyírségi terület. 1959-ben új besorolás lépett életbe: **1.** alföldi, **2.** badacsonyi, **3.** balatonfüredi–csopaki, **4.** bársonyos–császári, **5.** balaton–melléki, **6.** egri, **7.** mátraaljai, **8.** mecseki, **9.** móri, **10.** som-

2002/XIV. 3–4.

lói, 11. soproni, 12. szekszárdi, 13. tokaj-hegyaljai, 14. villányi–siklói borvidék.

A borvidékeket legutóbb az 1997. évi CXXI. törvény sorolta be újra, amely az 1959. évi beosztáshoz képest egyrészt a korábbi nagyobb borvidékekről való leválasztással (pl. alföldi borvidékek), másrészt bizonyos, addig a borvidékeken kívül eső területek lehatárolásával alakított ki új borvidékeket. Ez utóbbihoz sorolható pl. a tolnai, zalai és a dél-balatoni borvidék. Így a besorolás alapján jelenleg huszonkét borvidékkel kell számolni az országban. A szekszárdi borvidék – az itt termelt bort karakterre alapján – már kezdettől fogva minden hivatalos és nem hivatalos besorolásban önálló borvidékként szerepel. Az idetartozó települések köre persze mindig változott: 1893-ban az egész megye, 1940-ben Szekszárd, Ócsény, Decs, jelenleg pedig a megye délkeleti része jelenti a szekszárdi borvidéket. Szekszárd környékével kapcsolatban azonban nemcsak a régi borvidéki besorolásokból adódóan indokolt a „történelmi borvidék” jelzőt emlegetni, hanem annak kapcsán is, hogy a szőlőművelés és a bortermelés itt valóban az ókorig vagy még régebbre nyúlik vissza. A gazdag lösztalajú, dél-délkeleti fekvésű dombokkal és jó klimatikus, bizonyos mediterrán adottságokkal is rendelkező vidéken már a rómaiak idejében foglalkoztak szőlőtermesztéssel. A feltételezések szerint Probus császár idejében (276–282) honosították meg a szőlőtermesztést, azonban csak annyi bizonyos, hogy a római korban az itt élő emberek kedvelték és készítették a borokat. Andrásfalvy Bertalan szerint csak a fehérborokat, Holub József kutatásai alapján azonban kijelenthetjük, hogy a vörösborok sem voltak ismeretlenek. Nem lehet tudni, hogy a rómaiak idejében milyen szőlőfajták voltak itt, csak feltételezések vannak erre vonatkozólag is. Egy biztos: a rómaiak számos borfajtát ismertek. Plinius a közönségesen kívül nyolcvan kitűnő fajtát említ, amely-

nek kétharmada itáliai volt. Mint a délvidéki borok általában, az itáliaiak is sötét színűek voltak, de volt fehér is. A kettő között 10-15 féle árnyalatot különböztettek meg. Témánk szempontjából itt meg kell említeni az ún. „szekszárdi szarkofágot” is, amely a IV. századból származik. 1845-ben bukkant rá magánvásárlásai során *dr. Tormay Károly* megyei főorvos. A jelenleg a Nemzeti Múzeumban található szarkofág egyik melléklete tartalmazza a sokat emlegetett görög feliratot: „*Aldozz a páasztornak, igyál, s élni fogsz*”. A római kor után hosszú évszázadokig nincs biztos adatunk a helyi szőlő- és borkultúrára vonatkozóan, és azokról a népcsoportokról is keveset tudunk, akik e tájon éltek. A honfoglaló magyarok a nyelvtörténet tanúsága szerint ismerték a szőlőt és bort: a szűr és a seprő szavunk a munkafolyamat egyes mozzanataira utal. Ezt a déli sztyeppén, a szaltovo-majaki kultúra területén sajátíthatták el valamelyik bolgár-török néptől. A honfoglalás a fejedelmi törzs szállásbirtokává tette a borvidék területét, az államalapítás után pedig korai okleveleinkben már szó esik a helyi szőlőkről. Az első biztosnak mondható adat az az esztergomi káptalan által kiadott, I. Bélától származó átírat, amely a szekszárdi apátság alapító oklevelét tartalmazza. Az 1061. évi oklevél felsorolja az adományokat, s ebben szerepel a „*vinea Csin, vinea Bika et Fövest-helek*” tétel, vagyis három szőlő, amelynek nevét is ismerjük. Ebből szokták azt a következtetést levonni, hogy a bikavér kifejezés a Bika dűlőnévből alakult ki. (Újabb kutatások alapján viszont I. Béla pogány neve volt.) Arra nézve azonban, hogy milyen szőlőfajta és mekkora részen díszelgett a szekszárdi apátság területén, nincs adatunk közel két évszázadig. Fraknoi Vilmos szerint a szekszárdi Benedek-rendiek szorgalommal és szakértelemmel munkálták birtokaikat, monostorukat a vidéknek mintegy gazdasági iskolájává tették.

A szekszárdi apátságnak egy 1267. évi

„...még a régi öregöktű’ hallottam...”

oklevelében is a magaskultúra számos jelével találkozhatunk: gyümölcsfákkal szegélyezett utakkal, árkok által határolt földekkel, víz-tartó medencékkel, értékes szőlőkkel. Az apátsági birtokok gazdasági súlyát jól mutatja, hogy 1498-ban II. Ulászló száz lovas kiállítására kötelezte Szekszárd urát, ugyanannyira, mint a csanádi püspököt, s kétszer annyira, mint a szerémi és a nyitrai püspököt. A különböző oklevelekben sokszor említett szőlőskertek egyébként csak az akkori fogalmak szerint voltak jelentősek, az összes terület mindössze 20-50 katasztrális hold körül mozgott. Jelentősebb volt az itt termelt bor minősége, mint a szőlő területének nagysága. Itt kell megemlíteni azt, hogy Magyarországon a mohácsi vész előtt csupán egyetlen bor emelkedett ki a névtelenségből és volt külföldön is igen ismert: ez a Szerémség aranyszínű itala volt. A török hódoltság előtti időkkel kapcsolatban még annyit kell kihangsúlyozni, hogy a középkorban vált a Duna a bor fő szállítási útvonalává. A szabályozás előtt a város közelében húzódott az egyik Duna-ág. A bera-kóhelyet „Borrévnék” hívták és hívják napjainkban is. A hódoltsági időszakra vonatkozóan az erre utazók (Marc Antonio Pigafetta, Stefan Gelach) írásaiból tudunk következtetni. E beszámolókból az derül ki, hogy a hódoltság alatt is virágkorát élte a borvidék. Dicsérik a szépen művelt dombokat, szőlőket. Még időben két utolsó forrásunk is: Ottendorf Henrik és Evlija Cselebi 1663-ból tanúskodik arról, hogy szűk negyedszázaddal a hódoltság vége előtt szőlő-hegyek koszorúzzák a tájat. Másrészt a török adóösszeírások is sokat lárnak erről az időszakról. Az 1580. évi török adóösszeírás a környéken 85 magyar és 15 mohamedán szőlőbirtokról számol be. A mohamedánok is fogyasztották a bort, kijátszva a vallási előírásokat, amelyek szerint csak édesárut, savanyúságot lehet csinálni a szőlőből. Ebben az időben a borvidék legjelentősebb

bortermelő helye a ma Szekszárd külterületén található Csatár falu volt, amit török adóajstromok is igazolnak. A délkelet-tolnai dombvidéken amúgy Tolnán volt a legtöbb szőlőbirtok, de a termés alig érte el a vidék összes bortermelésének felét. A korszakkal kapcsolatban fontos kiemelni, hogy ekkor jelenik meg a borvidéken a törökök nyomában megjelenő rácok révén a kadarka szőlő. *Andrásfalvy Bertalan* szerint a kadarka eredetileg Skutáriból került hazánkba. E város szerb neve Skadar, e név magyarosodása hozta a kadarka elnevezést. *Andrásfalvy* feltételezi azt is, hogy a rácok hazánkba vándorlása előtt nem is szűrtek itt vörösbort. Mindenesetre a kadarka szőlő megjelenése meghatározó szerepet töltött be a szekszárdi borvidéken és alapvető változást hozott a szőlészetben, borászatban.

Szakemberek szerint a kadarka Szekszárdon válik a legharmonikusabb ízűvé. A fogyasztók és a kereskedők később a szőlőfajtáról ismerték meg a borvidéket. A török kiűzése utáni évtizedekre megyénkben szőlőművelés szempontjából az extenzív fejlődés volt a jellemző. A betelepítéseknek köszönhetően olyan helyeken is telepítettek szőlőt, ahol néhány évvel korábban hírért sem hallották. Nőtt a szőlőterület Szekszárdon is, ahol 1695-ben hét magyar és kettő rác családnak 55 kapás szőlője volt, 1720-ban pedig 79 családnak 429. (Egy kapás kb. 150-200 négyszögöl.) Viszonyításképpen: 1720-ban a megye szőlőterülete 2440 kapás szőlőt tett ki. Ebben az időben a szekszárdi borvidék a megye egész bortermelésének az egyharmadát adta, ezen belül is a legnagyobb bortermelő helységeknek Szekszárd és Decs számított. A szőlőművelés a XVIII. század elején még nagyon kezdetleges volt, a szőlő telepítésénél nem törődtek a sorok kijelölésével, a szőlőt kopaszfejre metszték vagy fára, kerítésekre felfuttatták. Növényvédelemre sem volt szükség. A ma ismert kártevők csak később jelentek meg. Borke-

zelésről sem lehetett beszélni. A legegyszerűbb eljárások voltak ismeretesek: préselés-erjesztés-fejtés. A tárolóedények főleg amforák vagy ahhoz hasonló edények, esetleg bőrtömlők voltak. A hordókészítés csak nagyon lassan terjedt. A borok úgynevezett „pincetisztán”, natúr állapotban kerültek forgalomba. Az első lépést a borászatban a pincepítés és a hordókészítés jelentette. 1718-ban Szekszárdnak két kádárja volt, 1720-ban megalakult a kádarcéh, amely a környék falvainak is készített hordókat. Bél Mátyás az 1730-as években, a korabeli Magyarország településeit leíró nagy munkájában hangsúlyozza Szekszárdon és környékén a bortermelés jelentőségét, és kiemeli Szekszárd központi szerepét. Szőlőfajtákról nem ír, csak annyit, hogy „*vörös fajta, hasonló a Baranyában művelt szőlőhöz*”. A bor ekkor már fontos megélhetési forrás, olcsó ugyan, mégis ebből adódik a polgárok legfőbb jövedelme. Erre az időre egyébként a szekszárdi vörösbor már hajón a déli országokba és szekéren a nyugati országokba is eljutott.

1773-ig a borvidéken a legnagyobb földbirtokos a szekszárdi apátság volt, amely a török-kuruc háborúk után, élén az akkori apáttal, *Mérey Mihállyal*, nagyon sokat tett a szekszárdi és a környékbeli bortermelés feltámasztásáért. 1702-től a szőlőskertek tulajdonosait arra kötelezte, hogy tizedet adjanak a bortermésből. Az apátságot Mária Terézia megszüntette, birtokait a pesti egyetem anyagi alapjául szolgáló gazdaságok közé iktatta. Az újjászervezett uradalomnak, amelynek neve Szekszárdi Közalapítványi Uradalom lett, fő törekvése az volt, hogy gazdálkodását racionalizálja, a szőlőművelést és a bortermelést felfuttassa. Ezért engedtek át az 1770-es években több új területet szőlőtelepítés céljaira. Ekkor vett nagy lendületet a Sióagárdiak leányvári szőlőinek szaporodása, amely a borvidék északi határává vált. Ebben az időben szilárdult meg az a szokásjog is, amely az 1812-ben írásban

foglalt Hegybéli Articulusok alapját képezte. A hegybíró már létezett, de tiszte az uradalom kinevezéséből adódott, nem választás útján. Feladatai közé tartozott a dézsmálás vezetése, az utak érdekében határozatok hozatala, a végrehajtás ellenőrzése, a szőlők értékének becslése. A hegybíró közvetlen felettese a tisztartó volt. A XIX. század első felében a szőlők fajtaösszetétele jelentősen szűkült. 1828-ban még nagy tarkaság jellemző e tekintetben, Németh Márton, az uradalom vincellérje 37 fehér és 29 „fekete” szőlőt sorol fel. Alig húsz év múltán a borvidéket bejáró Péterfy József már csak néhány szőlőfajtát említ, amelyek uralkodó szőlőfajták a szekszárdi hegyeken, és ezek között is első helyen a kadarkát. A napóleoni háborúk hatására a szekszárdi bor egy időre keresett cikké vált, de utána megint csökken a kereslet. Az 1830-as évektől viszont a szekszárdi bor ismertté vált német nyelvtérületen is.

Ismert tény, hogy 1818-ban Anselm Hüttenbrenner bécsi zeneszerző lakásán szekszárdi vörös ihlette Schubertet A pisztáng című vers megzenésítésére. Ám a szekszárdi borok jó hírnevét a külföldre mégis inkább egy másik zeneszerző, Liszt Ferenc vitte el, aki 1846-tól többször vendége volt az Augustus családnak. Liszt barátja, Augustus Antal révén nagyon megkedvelte a szekszárdi bort, és a gyengélkedő IX. Piusnak is jutott belőle, aki elismeréssel nyilatkozta: „*Ép kedélyemet, egészségemet ez tartja fenn*”. Liszt közvetítésével vizsgálta meg Justus Liebig német kémikus, a kor legjelentősebb borszakértőinek egyike a szekszárdi vörös bort, és beható vizsgálat után a bordeaux-i és a burgundi fölé helyezte azt.

A múlt század ötvenes éveitől más területeken is előrelépés volt tapasztalható. 1856-ban megalakult a Szekszárdi Borkereskedő Társaság, amely a borászat némi felfutását jelentette. Rá két évre a szekszárdi szőlőtulajdonosok megkötötték a bordézsmá-örök-

váltsági szerződést, amely a szabad tőkés földtulajdon alapjait vetette meg. A szerződés az összes addig dézsmaköteles szőlőre szólt. Ezek a szekszárdi szőlők 96 százalékát tették ki. 1856 és 1874 között a szekszárdi szőlőterület 2313 kh-ról 2640 kh-ra nőtt. Ebben az időben a Közalapítványi Uradalmat leszámítva egyetlen nagyobb birtokos sem volt. A tíz legnagyobb birtok összterülete – Augusz Antal 294 holdjával – 800 kh volt, de ezek zöme szántó volt. A szőlőre még jellemzőbb volt az elaprózottság. Az állattenyésztés szűkkörű volt, az istállózó állattartás a rideg mellett alig hódított. Így, Töttös Gábor kifejezésével élve, egy sajátos korlátozott monokulturális gazdaság képe bontakozik előttünk. Ez az ágazat biztosította a szőlő- és borgazdasággal foglalkozóknál a jövedelem 65–90 százalékát. Alig volt olyan lakos, aki ne foglalkozott volna szőlővel. A szőlőtulajdonosok nem álltak rá teljes mértékben a szőlőtermesztésre, mert főfoglalkozásban ipart űztek, hivatalnokok voltak. A tőke hiánya is szerepet játszott abban, hogy a termelés nem alakult át tisztán monokulturálissá. Másfelől az ipar sem tudott annyira fellendülni, hogy háttérbe szorítsa a szőlőművelést és a bortermelést, mivel a helyi igényeken túl nem tudott termelni. Így egy sajátos struktúra jött létre, amelyre a kétlakiság volt a jellemző.

Szekszárdon és közvetlen környékén (Ócsényben, Decsen) az 1873. évi szőlészeti összeírás szerint az adott évben mintegy 100000 akó bor termelt, amely több mint egyötöde volt a megyei termésnek. A túlnyomórészt vörösborokból álló termésnek a 90 százalékát bocsátották ebben az időben piacra. A bor nagyobb része belföldre, kisebb hányada exportra került. Ennek ellenére lehetetlen felmérni, hogy a világ hány tájára jutott el a szekszárdi bor. Tudjuk, hogy Schwartzner Mór bécsi kereskedő tevékenysége nyomán megjelent New Yorkban, Kairóban, Buenos Airesben. Európában is-

mertek a termék koppenhágai, stockholmi, pétervári sikerei. Idehaza a borkereskedelemnek nagy lendületet adott a vasútépítés: 1883-ban Szekszárd végállomással létrejött a Szekszárd–Sárbogárd szárnyvasút, 1897-ben pedig Szekszárd és Bátaszék között is vasútvonalat létesítettek.

Az 1870-es években tehát már látni lehetett a fellendülés jeleit, azonban ezt lefékezte a filoxérajárvány, amelyet az országban először 1875-ben, a megyében 1886-ban észleltek. A filoxéra ellen elsőként Tolna megye tett sikeres lépéseket az országban. 1886-ban pályázat útján filoxerabiztost állítottak, akire a szaktanácsadáson kívül a védekezés megszervezésének és vezetésének a feladata is hárult. Ezt a posztot *Roboz Zoltán*, egy fiatal, jól felkészült szakember töltötte be, aki megszervezte a filoxéra-felügyelők rendszerét: a községekben, illetve a nagyobb helységekben megbízott emberek járták be a szőlőket nagyítokkal, és jelezték a filoxéra jelenlétét. Másrészt a megye szőlőterületére filoxéra-adót vetettek ki, amely 1893-as megszűnéséig anyagi fedezetet nyújtott a védekezési módok elterjesztéséhez, és nagy szerepet játszott abban, hogy nem lettek nagy tömegek kivándorlók. Továbbá az egyes községekben állami támogatással szőlőtelepeket állítottak fel, ingyenes talajvizsgálatot, szaktanácsadást nyújtottak és tanfolyamokat is szerveztek. A védekezésnek három fő iránya volt: szénkénegetés és irtás, immunis homoktalajokba való telepítés és amerikai ellenálló alanyra oltott európai vesszők és a direkt termő fajok behozatala. Roboz a szénkénegetésre helyezte a hangsúlyt, mivel úgy gondolta, ha a telepítések sikerülnének is, a direkt termő nem venné fel a versenyt a Kadarkával. A szőlőbirtokosok a birtoknagyság és a befektetésre szánt összeg függvényében döntöttek a rekonstrukció módját illetően. A nagyobb, korszerűbb birtokok, amelyeken egyébként a filoxéra először ütötte fel a fejét, engedhették

2002/XIV. 3-4.

volna meg maguknak anyagi lehetőségeiknél fogva legjobban az újratelepítést. Viszont e birtokok tulajdonosainak mérlegelni kellett egyrészt azt, hogy abban az időben hiány volt szakmunkacrőben, másrészt a szénkénegetés kifizetődőbb volt. A telepítésben így a középbirtokosok jártak az élen, akik úgy gondolkodtak, hogy mivel a szénkénegetést évente kellett csinálni, ennek pedig gátat szabtak az anyagi lehetőségek, célszerű inkább a szőlőt új, ellenálló vesszőkkel felújítani. Jellemző volt e körben az ún. „próbálkozó rekonstrukció” is, amikor csak fél-egy holdat telepítettek újra, amivel az anyagi lehetőségeket fenntartották egy esetleges más módozat előnybe részesítéséhez. Egyébként ez a réteg járta leginkább a tanfolyamokat és igyekezett elsajátítani a legújabb oltásmódokat. A kis- és törpebirtokon létkérdés volt a filoxéra elkerülése. Azok, akik a veszélyt hamar felismerték, gyorsan érdeklődtek a szőlőújítás iránt. Sokan eladták házukat, kiköltöztek a tanyára, és kemény munkával igyekeztek kilábalni a bajból. Hitelre ez a réteg nemigen számíthatott, a banktisztviselők a szemükbe nevettek, amikor a kért hitel fedezetéül a filoxérás szőlőt kívánták lekötni. Sokan lesüllyedtek és a kivándorlásban kerestek menedéket. A nagy többségnek azonban szorgalma, helyzeti előnye – csak a második hullámban sújtotta őket a filoxéra – és az ingyenes vesszőjuttatások következtében sikerült fennmaradnia.

A szénkénegetés és ún. amerikai vesszőkkel való telepítés mellett a védekezés másik fő módja a homoki telepítés volt, amelynek során 1886 után a megyének addig teljesen hasznavehetetlen homokterületein a vész elmúlásáig közel 2000 holdon virágzó szőlőkultúra létesült (Nagydorog, Bikács, Tengelic, Paks). A vizsgálatok ugyanis megbizonyították, hogy az olyan homoktalajok, amelyek legalább 71 százalék kovásvat tartalmaznak, már teljesen vészment-

sek. Mindez a szekszárdi borvidéket nem érintette, mert itt kevés a homoktalaj.

A filoxérajárvány első szakaszában, 1886 és 1891 között egyébként ez a betegség a borvidéken csak szórványos volt, foltokban jelentkezett. A kipusztult szőlő nagysága 1887-ben Szekszárdon 1600 négyszögöl, Bátaszéken 500 négyszögöl volt. A betegséget ekkor az egész borvidék viszonylatában 101 holdon észlelték. Nálunk ebben a kezdeti stádiumban jobban védekeztek, mint más megyékben, ahol rohamosan pusztultak a szőlők. Itt minden évben volt némi termés is. Meg kell említeni azt is, hogy majdnem egyidőben a filoxérával hurcolták be Magyarországra a peronoszpórát, amely ellen, úgy látszott, lehet védekezni a direkt termő, félvad szőlőfajtákkal. Néhány év múlva derült ki, hogy a peronoszpóra megtámadja ezeket a fajtákat is, és a nyert bor minősége rossz.

A következő időszakban (1891–1895) a történelmi borvidék szőlőit már valóban ellepi és kipusztítja a filoxéra. Ez amiatt történik, hogy a sorozatos elemi csapások (pl. jégpusztítás) kimerítik a szénkénegetés anyagi fedezetét. Az 1895. évi statisztikai felvétel éppen abban az évben rögzítette a pusztítást, amikor a hanyatlás elérte a mélypontját. Ebben az évben a régi szőlőknek már csak 7,6 százaléka (207 katasztrális hold) maradt meg Szekszárdon, az összes terület 524 holdat tett ki. A filoxéra-alap is ekkorra merült ki. Így birtokost és napszámot egyszerre fosztott meg keresetétől a hegyek pusztulása. A filoxérajárvány harmadik szakaszában (1896–1906) pozitív változás megy végbe a felújítás tekintetében. Egy helyi újságban már korábban napvilágot látott az a vélemény, miszerint „*ingyen alany a szegénységnek, nyugalmas kölcsön a birtokosoknak*” a kilábalás útja. A pénzügyi körök is rádöbbentek arra, hogy a nagyszámú, de kisebb haszonnal kecsegtető üzletfelek hosszú távon busás hasznot ígérnek, ezért szíve-

„...még a régi öregoktű’ hallottam...”

sen álltak a szőlőbirtokosok rendelkezésére. Ennek credményeképpen 1910-ben az egykori szőlőterület 96 százalékát érte el a rekonstruált terület a megyében. Szekszárdon pedig több lett a szőlőterület, mint a filoxéra előtt, és aranykorában kifejezett értéke is magasabb volt. Az újratelepítés jellemzőjeként elmondható, hogy területileg lejjebb került a szőlő, de döntően dombvidéki maradt. Az új szőlőterület beültetése nem teljesen tiszta fajtákkal történt, de a vörösbor-szőlő aránya továbbra is 80 százalék volt. A több mint hatvan szőlőfajta, amely a XIX. század elején Szekszárdon volt, ekkorra erősen szelektálódott: csak a nagyobb hozamú, erősebb festékanyagot tartalmazó fajták maradtak meg. Másrészt a filoxéra és a peronoszpóra kényszerítő hatással jelentkezett új szőlőművelési módok, eljárások kialakításában is. A telepítés korszerűsödött, soros, karós lett, kialakult a tőkefejes, csapos metszési forma. Megjelentek a permetezőgépek és a korábbi kacorok helyett a metszőollók. Ekkor merült fel először a dombokon való vízhiány gondja – addig esővízzel permeteztek. Mindent összevetve, a szekszárdi borvidéknek ez az első rekonstrukciója erősen kisbirtok és kisüzemi jellegű volt. Szekszárdon a filoxéra előtt és után is a gazdaságok túlnyomó többsége 0,5–2 kh közötti területtel rendelkezett. Errefelé nem volt akkora birtokmozgás, mint a megye más részein. Elárverezések, csődök előfordultak, de nem olyan nagy mértékben, mint másutt, mivel a szőlőbirtokosok nagy része más érdekeltségekkel is bírt.

Az első világháború előtti években a borvidék addig soha nem látott virágkorát érte meg. Tóttós Gábor szerint ezekben az években a lakosságnak 1,3 százaléka volt napszámos, holott a hasonló nagyságú városokban 10–11 százalék volt ez az arány. Ez annak volt köszönhető, hogy a bor mindenkinek tisztességes mellékjövedelmet hozott. A borértékesítés ezekben az években nem

jelentett problémát, mert a Monarchia jó felvevő piac volt. Ebben az időben a Pószonyban székelő, világhírű Palugyay borkereskedő cég és a Nemzetközi Borkereskedelmi Rt. vásárolt fel nagy mennyiségben szekszárdi vörösbort. A vendéglősök és a kocsmárosok borügynökök útján vették a gazdáktól a bort.

Ezt a fellendülést vetette vissza az első világháború, amely próbára tette a borvidék életeterejét. A szőlők művelését elhanyagolták, mivel hiány volt munkáskézben, és az alapvető növényvédelmi szerket is a hadi iparnak kötötték le, így a szőlőkéreg-beszerezéssel is gondok voltak. A háború befejezése enyhített ugyan ezen a helyzeten, de a Monarchia felbomlásával értékesítési nehézségek léptek fel. A korábbi nagy felvevő piac megszűnt, az utódállamok pedig védővám-mal sújtották a borbehozatalt. Belföldön is a nagyipari munkások rétegének szélesedésével nőtt az olcsó tömegbor és az iparilag előállított szesz iránti igény, ami szintén visszavetette a minőségi bortermelést. Így a vidéken a bortermelés az 1920-as évek végére, a kezdődő gazdasági válság miatt is, csődbe jutott. A gazdák állami beavatkozást sürgettek, dr. Órffy Imre, a szekszárdi körzet parlamenti képviselője komoly munkát fejtett ki e téren. Végül kormányzati szinten úgy döntöttek, hogy négy történelmi borvidéken, köztük a szekszárdin, állami támogatással pinceszövetkezetet hoznak létre az értékesítési gondok kezelése érdekében. A szekszárdi pinceszövetkezet 1929 márciusában alakult azzal a céllal, hogy elősegítse a vidék jellegének megfelelő, egységes bor előállítását. Ezt a tagok szőlőterményeinek egységes, egyöntetű feldolgozásával, kezelésével, árusításával és a tag hitelszükségletének kielégítésével kívánták elérni. A pinceszövetkezet feladata volt a bor értékesítése is. A bort a tagoktól borátvevő bizottság útján vették át úgy, hogy a terméket értékeltek, irányarat állapítottak meg, és ennek 60

százaléka erejéig előleget adtak, majd értékesítés után a teljes összeget kifizették. A pinceszövetkezeti a belföldi értékesítés elősegítése érdekében szerte az országban saját termésű borkiméréseket hozott létre, így Budapesten a Krúdy u. 19., a Török u. 1. alatt, Csepelen és Pesterzsébeten, továbbá Mosonmagyaróváron, Székesfehérváron, Győrött, Debrecenben, Kaposváron, Érden, Hódmezővásárhelyen, Hegyeshalomban, Dombóváron, Nagyatádon – és természetesen Szekszárdon is. Mohácson nagybani, 25 literen felüli eladásra volt engedély. Ezenkívül az 1930-as években több alkalommal indított az IBUSZ Szekszárdra „filléres vonatot”. Egy-egy ilyen alkalommal 1000-1500 pesti is Szekszárdra jött demizsonnal felszerelve, amit vagy a szövetkezet pincéjében vagy valamelyik bortermelőnél tölthettek meg. Ilyenkor általában 2000-4000 deciliter bort fogyasztottak el helyben, és mintegy 1200 liter bort vittek el. Külföldre lényegesen kisebb tételek kerültek értékesítésre. Ebben a szomszéd államok védővámjain, valamint a magas szállítási költségeken túl szerepet játszott a Borkiviteli Egyesületbe tömörült exportőrök monopolhelyzete is. A helyzetet súlyosbította az általános gazdasági válság is, amely a belföldi borárakat is nagyon lenyomta. Az 1930-as évek végére azonban – a válságból való kilábalással – a bor ára megszilárdult, sőt emelkedett is, a pinceszövetkezet anyagi helyzete így stabilizálódott. Ezekben az években több beruházást hajtottak végre, pl. mustsűrűsítő telepet építettek, és nagy préházat vettek pincével a Fürdőház utcában.

Az ezt követő időszakban azonban a borvidéknek újból jelentős nehézségekkel kellett szembenéznie, a világháborús évek, az újjáépítés, az államosítás, a Rákosi-korszak és a kezdődő tsz-szervezés által jelentett problémákat. Az ötvenes évek negatívumai hatottak a borvidék fejlődésére, mivel ekkor a szőlőt ötször nagyobb adó- és beszolgálta-

tási kényszerrel sújtották, mint a szántót, ezért a szekszárdi szőlőhegyet a tulajdonosok nem művelték. Ettől kezdve egyébként a szőlőterületek nagysága a megyében is az 1980-as évek elejéig meredeken csökken. Visszavetette a gazdák érdeklődését az is, hogy még 1949-ben államosították a pinceszövetkezetet. Ez az értékesítést is megnehezítette. Meg kell azonban jegyezni, hogy egyes jó termelőkhez az ötvenes években is eljártak osztrák kereskerők és felvásárolták a bort. 1956. szeptember végén – a politikai légkör enyhülésével – újból megalakul a pinceszövetkezet Szekszárd és Vidéke Bortermelők Pinceszövetkezte néven, amely a korábbi pinceszövetkezet céljait, módszereit, struktúráját, tagokhoz való viszonyát igyekezett a lehetőségekhez képest a korabeli szocialista körülményekre adaptálni. Szó volt a régi pinceszövetkezeti tulajdon visszaadásáról. Az új pinceszövetkezet a mezőgazdaság szocialista átszervezéséig működött, de mikorra az üzlet beindult volna valamennyire, felszámolásra került, és osztatlan közös tulajdona a szekszárdi tsz-ek tulajdonába ment át.

Az 1960-as évek elején befejeződött a mezőgazdaság kollektivizálása. Az új viszonyokhoz való alkalmazkodás kényszerítette a borvidék második – nagyüzemi keretek közötti – rekonstrukcióját. Ez több lépcsőben és hosszú idő alatt valósult meg. A borvidék rekonstrukciója során arra törekedtek, hogy nagy táblákat alakítsanak ki, és azokat legmodernebb technikai, vegyipari eszközök, módszerek felhasználásával műveljék, egyúttal pedig az ágazatot segítő háttérszolgáltatásokat, illetve a tároló, feldolgozó kapacitásokat is igyekeztek kiépíteni. Ugyanakkor az is cél volt, hogy a kistermelést valamiképpen beintegrálják ebbe a struktúrába. Az első jelentősebb szőlőtelepítésre 1958 és 1962 között került sor a Szekszárdi Állami Gazdaság területén, egyidejűleg kiépült a szaporítóanyag előállító,

szőlőfeldolgozó és tároló rendszert kialakító szekszárdi borkombinát. Az 1970-es években a kezdeményezést a szekszárdi, öcsényi, decsi termelősövetkezetek vették át, amelyek jelentős területen telepítettek szőlőt. A telepítés új hulláma indult meg az 1980-as évek elején a zombai, sióagárdi, bátai tsz-ek területén. A nagyüzemi telepítésekkel egyébként jelentősen nőtt a síkvidéki szőlők aránya. Az ún. kisüzemi szőlőművelés beindítására Szekszárdon és környékén viszonylag korán, az 1960-as évek elején került sor. Ennek hátteréről annyit lehet tudni, hogy a városi tanács egyik osztályvezetője felvetette, hogy a parlag szőlőterületeket névleges értékében (egy négyszögölt 2 forintért) adják el. Ehhez megnyert egy pártbizottsági tisztviselőt, aki kijárta helyi és országos politikai vezetőknel, hogy Szekszárdon – először az országban – zártkerteket alakítsanak ki. 1963-ban Szekszárdon megszületett a zártkert mint a magántulajdonban levő legkisebb földterület. Ezek vagy vállalkoztak, vagy mások szőlőit művelték, amiért minimális járadékot fizettek, és később övek lett a szőlőterület.

Ez a struktúra, amely egyfelől a nagyüzemek tömegtermelésén, másfelől a kistermelők önellátást biztosító gazdálkodásán, illetve a két szektor közötti kooperáción alapult, az 1970-es évekre megszilárdult, és komoly eredményeket tudott felmutatni. A szekszárdi bornak ezekben az években csak kis hányadát exportálták, a belföldi piacra való termelés volt a meghatározó, de a külföldi eladások már ekkor döntően a nyugat-európai országokba irányultak. Az 1980-as évek második felére azonban a szisztema válságba jutott, mivel az agráröllő is fokozatosan nyílt, a munkacrő is egyre csökkent a nagyüzemekben, valamint értékesítési gondok is jelentkeztek.

Mindezzel együtt az 1960-as évek elejétől az 1980-as évek végéig – tehát a kollektívizálás befejezésétől a rendszerváltásig terje-

dő időszakban – a történelmi borvidék jelentősebb bortermelő településein a megye egészéhez hasonlóan a szőlőterület nagyságára csökkenő tendencia volt jellemző, azaz a nagyüzemi telepítések – az 1980-as évek második felét leszámítva – nem kompenzálták a kis- és nagyüzemi szektor kivágásait. Szekszárdon és környékén a szőlőterület csökkenése ezekben az évtizedekben közel sem volt olyan nagymértékű, mint a megye többi részén, azonban kistermelők vonatkozásában az életforma változása itt is mérsékelte a szőlőtermelési kedvet.

A problémák az 1990-es évek elején csúcsosodtak ki, amikor a korábbi politikai-gazdasági rendszer összeomlásával egyszerre kellett megoldani a tulajdonváltás és a piactermeles gondját. A privatizációval a borvidéken egy szétaprózódott birtokstruktúra jött létre. A nagyüzemek és a kistermelők között a korábbi integrációs modell felbomlott. Míg a privatizáció előtt a borvidék szőlőterületének mintegy 45 százaléka állt egyéni gazdák művelése alatt, addig a privatizáció után már 86 százaléka. Az egyéni gazdaságok szőlőterületének bő fele 0,3 hektárnál kisebb birtokok kezelésében volt, míg a másik oldalon az egy kat. holdnál nagyobb gazdaságok részesedése 11 százaléka volt. Ez a magántermelői birtokszerkezet a feldolgozó és tárolókapacitások olyan szűkösségével párosul, amelynek következtében az egyéni gazdálkodók – becslések szerint – termésüknek legalább 71 százalékát kénytelenek értékesíteni, a gazdák annyi bort csinálnak, amennyi belefér a hordóba. Az 1990-es évek elején a borvidéken a fő átvevőnek az Aliscavin Rt., a Szekszárdi Mezőgazdasági Kombinát, az Aranyfürt Tsz. és a Villányi Állami Gazdaság számított. Később a felvásárlói kör jelentősen kibővült, új gazdasági szervezetek is alakultak, illetve számos megyén kívüli szervezet is megjelent. Ez utóbbiaknak nem feltétlenül érdeke a minőségi kereskedelem, mert így extrapro-

fitot termelnek. A magángazdák pedig adják el a termésüket, akinek akarják. Így, mivel a helyi feldolgozók – akik egyébként jelentős termelők is egyben – nem fedik le teljesen a piacot, becslések szerint évente mintegy 20 százalékos terméskiáramlással kell számolni a borvidéken. E kiszolgáló borvidék szerep mellett hátrányt jelent az is, hogy a borvidéken a termékek feldolgozottsági foka elmarad az ország jelentősebb borvidékeitől. Így az elmúlt években tapasztalható fejlődés ellenére még mindig alacsony a palackozott borok aránya. Mindemellett az infrastruktúrális háttér kiépítettsége és a bor piacra juttatásának megszervezése is hagy maga után kívánnivalókat. Ezzel együtt azonban a szekszárdi gazdák között is kezd kikristályosodni egy kör, amely minőségi, magas feldolgozottsági fokú termékekkel jelenik meg a piacon, és kezd ismertségre szert tenni.

A fenti nehézségek áthidalásában több helyi intézmény, egyesület, szervezet segít a borvidék termelőinek és feldolgozóinak a szekszárdi bort népszerűsíteni, illetve piacokat feltárni. E téren mostanra eredményeket is lehet felmutatni, pl. a szüreti fesztiválok egyre nagyobb népszerűsége, az első borházak év eleji megnyitása Szekszárdon, a szekszárdi bor bevezetése az angliai piacokra.

Mindezen túl a termelés és az értékesítés valamilyen integrálására is szükség lenne. Ezt az utóbbi időben mind többen hangoztatják, és indulnak kezdeményezések mind gazdasági szervezetek, mind az egyéni gazdák részéről. Mindkét esetben a folyamat elég nehézkesen halad. Annyi azonban bizonyosnak látszik, hogy egy esetleges EU-csatlakozás felgyorsítaná ezt a folyamatot, amely, úgy tűnik, nagyon vegyes szerkezeti struktúra keretei között fog megvalósulni. Az integráció egyúttal felveti a borvidék újabb, immár harmadik rekonstrukciójának szükségességét. Ennek megvalósítása során egyrészt a privatizáció után előállt helyzetet, másrészt az Európai Unió csatlakozást kell figyelembe

venni, a fajtaösszetételt, termékszerkezetet, technológiát, szervezeti kereteket, vertikális kapcsolatokat pedig ehhez kell igazítani. Összességében: míg a borvidék első rekonstrukciója során alapvetően a technológia újult meg, a második során egész vertikumra kiterjedően az üzemi struktúra is megváltozott, addig a harmadiknak komplex térségfejlesztési szempontúnak kell lennie.

A harmadik rekonstrukció – a borrend

A szekszárdi borrend 1988. február 24-én alakult egyesületté, amely borrend a nemzetközi borrendek közé tartozik. Nemzetközi borrendek a XII. század óta léteznek. Magyarországon az első a hajósi borrend volt. A szekszárdi borrend kilenc alapító taggal jött létre. Hogy egyesület legyen, kellett még egy tagot választani. Három nő is a borrend tagja. Kezdetől fogva a saját magukat fenntartó borrendek közé tartozik. Alapszabályai: a szekszárdi borkultúra és hagyomány őrzése, kulturális értékek megőrzése, gyarapítása, valamint a kulturált borfogyasztás.

Szervezete új tag felvételéről konszenzussal dönt (ha egy ellenszavazat is van, az illető nem lesz borlovag), éppen ezért nem sok, hatvan tagja van, de vannak tiszteletbeli tagjai is, többek között a volt csehszlovák nagykövet, a spanyol, a dél-koreai, az USA nagykövete, valamint a finn művelődési államtitkár. Különböző próbákat kellett kiállni a borlovagoknak: szőlészeti, borászati eszközök felismerése, a borrend zászlós borának (bikavér vagy óvörös) felismerése. Ezután jön az ünnepélyes eskütétel és a borlovagga avatás.

Borlovagok szintjei: szőlősgazdák, kereskedők, művészek. BAKA ISTVÁN író, köl-

tő (országos bordal versenyen I. helyezés Hány János bordalával), MÉSZÖLY MIKLÓS író, LÁNYI PÉTER zongoraművész, BAKY PÉTER és SZATMÁRI JUHOS LÁSZLÓ (szekszárdi borkút megépítése), FARKAS PÁL szobrászművész (a Hány-szobor elkészítése), FUCHS GYÖRGY mindannyian a borrend ösztönzésére hozták létre műveiket, amelyek a szekszárdi borvidékkel kapcsolatosak. Vannak még tiszteletbeli tagok is, a társborrendi tagokat tisztelik meg a címmel.

A bortanács dönt a legtöbb kérdésben, egyenlő jogokkal rendelkeznek a tagok, de vannak különböző funkciók: nagymester: MÓDOS ERNŐ, főpohárnok: VESZTERGOMBI FERENC (1993-ban az Év Borásza), kincstárnok: DOMONYAI PÉTER ceremóniamester: WÉBER JÁNOS, udvarhölgyek (három fő), krónikás: TÖTTÖS GÁBOR. Utóbbi a borrend szövegeit verses prózai formában írja le, pl. „Legenda, ahol a Szekszárdi Óvörös terem” és egyéb állandó és alkalmi szövegek.

Ünnepségek:

- a februári borászbál, a borrend székhelyén, az Alisca Borozóban;
- a júniusi Alisca Bornapok: ez szakmai jellegű (Dicenti Dezső emléktáblájának megkoszorúzása, a bor és a sajt ünnepe is egyben);
- szeptember harmadik hete: szekszárdi szüret, több tízezer embert megmozgató rendezvény (borudvar megnyitása, fesztivál és évi köszöntő, nyilvános borlovag-avatás a Hány szobornál, patakocintás és bál);
- Márton-napi újborszentelés és -kóstolás.

A Bikavér kérdése

A bikavér szót először borra *Garay János* használta az 1846 októberében megjelent Szekszárdi bordal című művében. Tudjuk, hogy kinek a szüretére volt hivatalos. A meghívó ragaszkodott egy új írott mű elkészítéséhez, amely a Viszontlátás Szekszárdon című műből keletkezett. Ez a mű közismert volt, meg is zenésítették. 1852-ben *Garay János* Egerben volt gyógyüdülésen, ott jelent meg Szent László című műve, amelyben szintén beszél a bikavérről. Az egriek sajátjuknak tekintették, de a Magyar Nyelv Történeti Etimológiai Szótára tesz még tréfásan megjegyzést erről a szóról, melyben *Garay* versét (Szekszárdi bordal) említi. A műben jelentése is benne van, sűrű, erős, mélyvörös színű, férfias óbor. A dolog természeténél fogva nem szőlő, hanem borfajta. Manapság általában háromféle óborból készül (minimum egyéves). Az egriek *Gárdonyi Géza* művére hivatkoznak, tudniillik *Dobó* bikavért hordatott körbe, de ez a szó nincs meg a korai leírások egyikében sem. A hatvanas években egy miniszteri albizottság a *bikavér* szó használatát a szekszárdiaknak megtiltotta. Hites tanúk élnek még errefelé, hogy a Szekszárdon bevagonozott vörösbort Egerbe vitték, s ott bikavérként árulták. Az egriek csúnyán rontották a bikavér híret, mivel rossz évjárat idején a színanyagát rendszeresen algériai festőporral pótolták. Ennek óriási hátránya a gyenge alkoholfok mellett a mellékíz. 1990-ben kapta vissza Szekszárd a bikavér használatának jogát, és ezt már a bortörvény is rögzíti.

